

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 21 (2021), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2021

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratuž,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,
dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,
dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, Rosario Milano (Italija / *Italy*), dr. Jože Mlinarič,
dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premovič (Črna Gora / *Montenegro*),
dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),
dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča
Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-pošta / *e-mail*: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

*The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.
No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention
of the source.*

Žiro račun / *Bank Account*:

Nova KBM d.d.
SI 56041730001421147

Prevajanje / *Translation*:

Knjižni studio d.o.o.

Lektoriranje / *Language-editing*

Knjižni studio d.o.o., Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design*:

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / *Printed by*:

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvirke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in
'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno
bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and
international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

Studia
Historica
Slovenica

Kazalo / Contents

Jubilej / Anniversary

ALEŠ MAVER: 70 let prof. dr. Vaska Simonitija295

Članki in razprave / Papers and Essays

JURIJ PEROVŠEK: Anton Korošec in štajerski liberalci301
Anton Korošec and Styrian Liberals

ANDREJ RAHTEN: Korošček državnopravni koncept v ustanovni dobi
Kraljevine Srbov Hrvatov in Slovencev327
*Korošček's Concept of the State Constitution during the Founding Era
of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes*

JURE GAŠPARIČ: Anton Korošec in padec vlade Milana Stojadinovića.
O zarotah in zarotnikih363
*Anton Korošec and the Downfall of the Milan Stojadinović
Government. On Conspiracies and Conspirators*

EGON PELIKAN: Anton Korošec in slovenska manjšina na Primorskem
med obema vojnama399
*Anton Korošec and Slovene Minority in the Primorska Region
between the World Wars*

GAŠPER MITHANS: Anton Korošec in apostolski nuncij Ermenegildo
Pellegrinetti: politični katolicizem, manjšinsko vprašanje in
konkordat med Svetim sedežem in Kraljevino Jugoslavijo435
*Anton Korošec and the Apostolic Nuncio Ermenegildo Pellegrinetti:
Political Catholicism, Minority Issue, and the Concordat
between the Holy See and the Kingdom of Yugoslavia*

JURIJ PEROVŠEK: Politične razmere na Slovenskem leta 1920473
Political Situation on Slovene Territory in 1920

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

ANDREJ RAHTEN: B rečev drugi mandat: politični izzivi Deželne vlade za Slovenijo v letu 1920	503
<i>Brejc's Second Term: Political Challenges Facing The Provincial Government for Slovenia in 1920</i>	
JANEZ OSOJNIK in ALEŠ MAVER: P lebiscites in Europe after the First World War.....	531
<i>Plebisciti v Evropi po koncu prve svetovne vojne</i>	

Ocene / Reviews

DANIJEL SITER: I van Smiljanić, <i>Lovorovi gozdovi in krompir:</i> <i>Prešernov kult v socializmu</i> (Ljubljana, 2021)	573
ALEKSANDER LORENČIČ: N ina Vodopivec, <i>Tu se ne bo nikoli več šivalo:</i> <i>doživljanja izgube dela in propada tovarne</i> (Ljubljana, 2021).....	579

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	589
---	-----

Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i>	595
---	-----

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
Historica
Slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2021-11
1.01 Izvirni znanstveni članek

Anton Korošec in padec vlade Milana Stojadinovića O zarotah in zarotnikih

Jure Gašparič

Dr., višji znanstveni sodelavec
Inštitut za novejšo zgodovino
Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: jure.gasparic@inz.si

Izveček:

Avtor obravnava vlogo Antona Korošca pri padcu vlade Milana Stojadinovića februarja 1939, kar je bil eden bolj vznemirljivih trenutkov razburljivega časa jugoslovanske kraljevine. Pri podrobnem pojasnjevanju ozadja politične zarote, ki jo pojmuje kot nasprotje javnega in politično legitimiranega delovanja, se sooči z nekaterimi teoretskimi vprašanji. Najprej pomena strukture in dogodka. Je mogoče padec vlade razumeti kot dogodek, ki se je zgodil hipno in ni bil neizbežen, ali ga velja motriti kot nujnega, celo dolgo načrtovanega? Poleg tega se avtor sprašuje, če je dogajanje možno opisati le s pomočjo racionalne analize in kavzalnega sosledja ali ob tem nekaj umanjka. Struktura razprave temelji na kronološko-problemskem konceptu: opredelitvi najprej sledi časovna in politično-prostorska kontekstualizacija, nato vzročno-posledična analiza in naposled sklep.

Ključne besede:

Anton Korošec, Milan Stojadinović, Kraljevina Jugoslavija, 1939, politična zarota

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 21 (2021), št. 2, str. 363–398, 104 cit., 5 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Padec Milana Stojadinovića in njegove vlade februarja 1939 je eden bolj vznemirljivih trenutkov sicer nedvomno zelo razburljivega časa jugoslovanske kraljevine. Tedaj je sestopil z oblasti kontroverzni lider, ki je kljub številnim notranjepolitičnim pretresom vodil eno stabilnejših in predvsem dolgotrajnejših vlad. V državi, kjer se je do uvedbe diktature kralja Aleksandra izmenjalo 25 kabinetov (v povprečju dva in pol na leto), kasnejši pa tudi niso obstali dosti dlje, je bilo Stojadinovićevo obdobje med poletjem 1935 in prvimi meseci leta 1939 izjemno. Poleg tega je Stojadinović vodil vlado v vse bolj zaostreni zunanjepolitični situaciji. Stara zaveznitstva so se krhala, v ospredje so prihajali odnosi z Italijo in nacistično Nemčijo, po anšlusu leta 1938 novo sosedo Kraljevine Jugoslavije. Razlogi, ki so povzročili njegov padec, so zato bili predmet razprav in zanimanja že v njegovem času, takoj po padcu. O tem so govorili v političnih krogih, v kavarnah in na tržnicah, o tem so pisali diplomatski predstavniki v tajnih poročilih, o tem so ugibali časniki (tuji, saj je bila v Jugoslaviji vsled cenzure možnost objavljanja prodornih poročil ali zgolj teorij zarote omejena). Zanimanje ni zamrlo niti kasneje, najprej so se s tem vprašanjem ukvarjali nemški okupatorji,¹ po nalogu predsednika srbske kvizlinške vlade generala Milana Nedića ga je raziskovala posebna komisija polkovnika Tanasija Dinića,² po vojni pa še obveščevalna služba nove socialistične Jugoslavije.³ Dogodka so se spominjali v politični emigraciji,⁴ o njem so pisali zgodovinarji;⁵ najbolj minuciozno, dokumentirano in pronicljivo Dušan

¹ Dokumenti v Stojadinovičevem osebni fondu v Arhivu Jugoslavija (AJ 37, Zbirka Milana Stojadinovića) so na več mestih popisani s komentarji nemških preiskovalcev, včasih so dodane krajše nemške regeste.

² Dinićevo poročilo je objavljeno v: Dragiša Cvetković in Časlav Nikitović, *Dokumenti o Jugoslaviji. Sovjeti, Britanija i Jugoslavija 1940–1941*, 10. zvezek (Paris, 1958).

³ Na podlagi objavljenega gradiva iz arhiva službe državne varnosti lahko ugotovimo, da je Udba leta 1952 skovala plan, po katerem bi na patriotski bazi sklenila sodelovanje s Stojadinovičem: "*Naš plan je da se kontakt i, eventualno, saradnja odvija na prijateljsko-patriotskoj bazi, imajući u vidu i sve elemente njegove rehabilitacije. Ako ovo uspe, Stojadinović bi se kraće vreme držao na proveri u Buenos Ajresu, a potom bi se orijentisao na rad u Evropi s centrom u Švajcarskoj ili Nemačkoj. Zadatak bi bio obnavljanje starib krupnih privrednih i političkih veza i njegovo angažovanje na tom planu.*" Del gradiva je objavljen na spletni strani *27. mart*, ki deluje pod pokroviteljstvom princese Jelisavete Karadordević, hčerke kneza Pavla; dosegljivo na: www.27mart.com/images/File/Novo%20-%20UDBA%20o%20Milanu%20Stojadinovicu%20-%20II%20deo_lat.pdf in www.27mart.com/images/File/Novo%20-%20UDBA%20o%20Milanu%20Stojadinovicu%20-%20lat.pdf, pridobljeno: 1. 6. 2021.

⁴ Avtoapologetsko sam Milan Stojadinović v svojih spominih *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata* (Rijeka: Otokar Keršovani, 1970), str. 508–576 (dalje: Stojadinović, *Ni rat ni pakt*); o vlogi Korošca je pisal Joško Krošelj, "Dr. Korošec in Hrvati", v: *Zbornik Koledar svobodne Slovenije 1961* (Buenos Aires, 1961), str. 87–103, posebej str. 96–100 (dalje: Krošelj, "Dr. Korošec in Hrvati").

⁵ Med prvimi zgodovinarji, ki so podrobneje osvetlili drugo polovico jugoslovanskih tridesetih let, v prvi vrsti z zunanjepolitičnega pogleda, je bil ameriški raziskovalec Jacob B. Hoptner (po vojni je kot predstavnik ameriškega Rdečega križa delal v Jugoslaviji). Na razpolago je imel tudi gradivo iz zbirke kneza Pavla, ki ga hrani univerza Columbia v New Yorku, kopije pa so danes v Arhivu Jugoslavije v Beogradu (AJ 797, Zbirka kneza Pavla, gradivo se v določeni meri podvaja z dokumenti iz AJ 37,

Biber že davnega leta 1966⁶ (le pet let po Stojadinovičevi smrti v Argentini), deloma ga je nato dopolnil Ljubo Boban.⁷

Okoliščine so nedvomno bile zapletene in sila kompleksne, veliko je bilo ljudi, skupin in držav, ki bi lahko sodelovali pri strmoglavljenju "vođe". Toda na koncu večina virov in razlag upre prst v dvojico: v kneza namestnika Pavla Karađorđevića in v "očeta Jugoslavije" Antona Korošca. Prvi velja za sprožilca dogajanja, drugi pa za prvovrstnega političnega mehanika, ki je izpeljal "operacijo Stojadinović". Ta resda ni bila izvirna, a bila je izpeljana v skoraj neverjetni tajnosti, hitro, učinkovito in z mislijo na sanacijo post-zarotniških učinkov.

O zarotah in zarotnikih

Iskanje "zarotnikov" v politiki je v zgodovinopisju precej uveljavljeno početje. Če zarotnike pojmujeemo kot skrivno skupino s skrivnim dogovorom in skrivnim ciljem in zaroto kot nasprotje javnega delovanja oz. kot nasprotje delovanja, ki je demokratično legitimirano, oz. kot nasprotje ravnanja po načelih pravne države in po uveljavljenih postopkih,⁸ potem lahko najdemo v preteklosti od antike naprej kopico primerov uspešnih in spodletelih zarot. Od ene najbolj znanih antičnih zarot – Katilinove zarote leta 64 pr. Kr., ki jo je uspešno preprečil Ciceron, do nacističnega požiga Reichstaga le nekaj let pred padcem Stojadinovića. Ravno tako niso bile redke v Srbiji, v habsburški monarhiji in v jugoslovanski kraljevini. Zarote, katerih osrednji namen je bilo strmoglavljenje vlade, so sploh bile pogoste. Ne nazadnje ne padec Davidovičeve vlade leta 1924 ne padec Jevtičeve vlade leta 1935 nista bila posledica izgube parlamentarne podpore ali volitev. Stojadinovičev predhodnik Jevtić je padel na skorajda enak način kot njegov naslednik.⁹

Zbirka Milana Stojadinovića). Hoptnerja sta knezu Pavlu priporočila Vladko Maček in Miha Krek leta 1952 (Ivana Božović, "V tujini: Pisma dr. Mihe Kreka knezu Pavlu Karađorđevići, 1946–1952", *Prispevki za novejšo zgodovino* 54, št. 1 (2014), str. 303–323; pismo št. 13). Hoptnerjeva knjiga je v izvirniku izšla leta 1962, v hrvaškem prevodu deset let kasneje (Jacob B. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934–1941* (Rijeka: Otokar Keršovani, 1972) (dalje: Hoptner, *Jugoslavija u krizi*). Gl. tudi predgovor in kritično mnenje Bogdana Krizmana).

⁶ Dušan Biber, "O padu Stojadinovičeve vlade", v: *Istorija XX. veka. Zbornik radova VIII* (Beograd, 1966), str. 5–71 (dalje: Biber, "O padu Stojadinovičeve vlade").

⁷ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS 1928–1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja* (Zagreb: Liber, 1974), str. 461–481 (dalje: Boban, *Maček i politika HSS*).

⁸ Jan-Willem van Prooijen in Karen M. Douglas, "Conspiracy Theories as Part of History: The Role of Societal Crisis Situations", *Memory Studies* 10, št. 3 (July 2017), str. 323–33; dosegljivo na: doi.org/10.1177/1750698017701615, pridobljeno: 1. 6. 2021; Philipp Sarasin, "Was ist falsch an #Verschwörungstheorien?", *Geschichte der Gegenwart*, 5. 3. 2017; dosegljivo na: geschichtedergewegenwart.ch/was-ist-falsch-an-verschwoerungstheorien/, pridobljeno: 1. 6. 2021 (dalje: Sarasin, "Was ist falsch an #Verschwörungstheorien?")

⁹ Jure Gašparič, *Izza parlamenta. Zakulisje jugoslovanske skupščine* (Ljubljana: Modrijan, 2015), str. 37, 46.

Pojasnjevanje ozadja zarot zgodovinarja vselej vodi po podobni poti. Vsak politik ima nasprotnike, vsak nasprotnik pušča kakšno pisno sled in analiza vseh sledi pogosto (a ne zmeraj) pokaže na tistega, ki je spodnesel dotičnega politika. Načeloma zarotniku padec vsaj srednjeročno koristi. Poleg tega ima zarotnik zaveznike, doma in v tujini, in ti ravno tako izražajo svoja stališča, zaveznike pa ima tudi padli politik (najbrž sicer manj kot nekdanj). Ob vseh sprtih straneh v politiki pa obstajajo še nevtralni akterji, posamezniki, ki zasledujejo konjunkturne cilje, ter nadpolitiki, monarhi, ki jim je politika pod častjo (*unter der Wurde*), a se z njo vseeno pogosto pečajo. Tudi v primeru padca Milana Stojadinovića bomo sledili tej iskalni matriki.

Ob tem bomo trčili tudi ob nekatera teoretska vprašanja zgodovinoписа. Najprej na pomen in vlogo strukture na eni strani in dogodka na drugi. Je mogoče padec vlade razumeti kot dogodek, ki se je zgodil hipno in slučajno in ni bil neizbežen, ali ga velja motriti kot pričakovanega, skoraj nujnega, neizbežnega (morda zato celo dolgo pripravljaneга)? Poleg tega se bo veljalo vprašati, če je dogajanje možno opisati le s pomočjo racionalne analize (sledč politološki ideji racionalne izbire, po kateri vpleteni v politične procese skušajo delovati racionalno) in kavzalnega sosledja ali ob tem nekaj umanjka.¹⁰

Fokus tega besedila bo usmerjen v Antona Korošca, v Beogradu znamenitega "*popa*", in skušalo pokazati, da zgodovinskega dogajanja v vsej njegovi kompleksnosti ni mogoče prepričljivo pojasnjevati opirajoč se zgolj na en (nekaj) vzročno-posledično in razlagalno najbolj logični dejavnik, ki pogosto temelji v (nehoteni) teleologiji. Iskanje odgovorov na vprašanja, kdo so sploh bili zarotniki, kakšni so bili motivi, ki so vodili Korošca, kakšna so bila zagotovila, ki jih je imel, kakšne scenarije je predvideval, čemu je to storil, je bil v dogajanje vpleten že od jeseni 1938, od svojega slovesa iz vlade, je vstopil tik pred zdajci... prejkoslej trči ob dilemo, ki jo je zelo povedno formuliral nekdanji nemški vicekancler in zunanji minister Joschka Fischer: v politiki se reči pač zgodijo, ko se zložijo vse silnice, in "marsikaj, kar je pozneje prikazano kot sijajen račun ali dobro premišljena strategija ali pa je od akterjev pozneje vse prepogosto za to razglašeno, v resnici dolguje zahvalo naključju ali kar sreči in manj domnevnemu geniju nosilcev dogajanj".¹¹

Zgodovinarji pogosto spregledamo povsem človeške in osebne dejavnike. Iščemo analitično racionalne razloge in pozabljamo, da ljudje včasih nekaj

¹⁰ Ko zaupanje v politični in družbeni sistem usiha, posebej v času večjih družbenih kriz, se pojavijo številne teorije zarot, ki ljudem pomagajo razumeti in premagati krizo, a obenem pogosto vodijo v pogrome. Teorije zarote, ki so po padcu Stojadinovića najbolj vneto krožile med ljudmi, bi bile v tem kontekstu silno zanimive. Tedaj so se v glavnem širile od ust do ust. V sodobni družbi krožijo po medmrežju in so lažje "ulovljive", a to nikakor ne pomeni, da jih je v sodobnosti več oz. da smo danes v "dobi zarotništva". Le prenašajo se po drugih kanalih (Sarasin, "Was ist falsch an #Verschwörungstheorien?")

¹¹ Joschka Fischer, *Rdeče-zelena leta. Prelomni dogodki od vojne na Kosovu do 11. septembra* (Radovljica: Didakta, 2011), str. 271.

Anton Korošec (dLib.
si)

storijo le zato, ker želijo zadostiti svoji notranji želji, ker vidijo hipno korist, ker jih v nekaj nekdo pregovori, ker jih je strah in so negotovi, ker gojijo osebne zamere... Dogajanja povrh vsega mnogokrat nihče ne načrtuje, ampak se vendarle zgodi, spretni politik pa se tedaj znajde na pravem mestu.

Analiza Koroščeve vloge bo pokazala, da ni mogoče z gotovostjo reči, da je vodja Slovenske ljudske stranke (SLS) že (vsaj) od sredine decembra 1938 naprej sodeloval v zapleteni zaroti, uperjeni proti Stojadinoviću. Njegov odhod iz vlade je bil zanj presenečenje. Morda je računal na Stojadinovičev konec, a ne tako, da bi za krajši čas prej sam izpadel. S Stojadinovičem bi lahko še naprej sobival. Očitani so mu, da je konjunktorni Jugoslovan, v resnici pa je bil konjunktorni koalicijski partner. Želel je biti del vladne garniture, želel je imeti nadzor v Sloveniji, s Stojadinovičem ali brez njega. Njegova vloga ni bila del velike igre, marveč rezultat spretno politične improvizacije.

Struktura razprave temelji na klasičnem kronološko-problemskem konceptu: opredelitvi problema najprej sledi časovna in politično-prostorska kontekstualizacija, ki jo nadgradi prikaz ključnih momentov, nato vzročno-posledična analiza in naposled sklep.

Politične razmere v drugi polovici tridesetih let

Pred vpogledom v prve dni leta 1939 je treba osvetliti razmere pred tem, obenem pa orisati zunanjepolitični kontekst. Navzven se je tedaj zdelo, da osrednja državna strankarska formacija Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ, ali pogovorno imenovana *jereza*, nastala leta 1935; vanjo se je zlil del bivše srbske Narodne radikalne stranke, bivša Jugoslovanska muslimanska organizacija in Koroščeva Slovenska ljudska stranka) deluje brezhibno. Njeni protagonisti premier Milan Stojadinović, notranji minister Anton Korošec in prometni minister Mehmed Spaho¹² so vsak zase in vsak po svoje utrjevali oblast in osrednji vladni mediji so ustvarjali vtis kar najboljših političnih razmer v državi. Stojadinović se je po neuspelem in nekoliko skrivnostnem atentatu nanj znebil svojega ostrega nasprotnika generala Petra Živkovića¹³ in vztrajno izgrajeval lasten liderski kult. Strankarski časopis *Zajednica* je konec leta 1937 pisal:

*U trenutku kad pršte bombe i mitraljezi u celom svetu i kad u Evropi vlada opšta pometenost dubova, dr. Milan Stojadinović, pribran, miran i staložen korača divovskim koracima ka ostvarenju najvećih ideala; mira, napretka i blagostanja jugoslovenskog naroda.*¹⁴

Propagandni stroj vladajoče stranke je ves čas delal s polno paro, pri čemer so se njeni funkcionarji zgledovali po najbolj učinkovitem in zanje impresivnem vzoru tedaj – po nacistični mašineriji. Bivši minister Đura Janković je pomladi 1938 celo odpotoval v Nemčijo in si tam podrobno ogledal njihov sistem dela. Nemci so mu izkazali posebno pozornost, zaključni banket so mu priredili v znamenitem berlinskem hotelu Adlon.¹⁵ Kasneje so Jankoviću doma laskali s poimenovanjem "jugoslovanski Göbbels".¹⁶ JRZ je prirejala prireditve, izdajala glasila, nadzorovala ostali tisk, publicirala brošure...¹⁷

¹² Situacija, s katero se je vsak od vladajoče trojice soočal na terenu, je bila zelo različna, a vsem je bila skupno, da so navkljub svoji moči imeli opraviti z zunanjo in notranjo opozicijo. Ta je bila v Stojadinovičevem in Spahinem primeru močnejša kot v Koroščevem primeru. Za Spaha gl. Husnija Kamberović, *Mehmed Spaho (1883–1939): Politička biografija* (Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2009), str. 114–136; za Stojadinovića gl. Biber, "O padu Stojadinovićeve vlade", str. 37–60.

¹³ 6. marca 1936 je v skupščini med Stojadinovičevim govorim vidno okajeni poslanec Damjan Arnautović streljal nanj, a precej zgrešil. Tedaj so se pojavila ugibanja, da je morda poskus atentata insceniral sam predsednik vlade in si tako utrdil položaj (Gašparič, *Izza parlamenta*, str. 90–95).

¹⁴ "Dr. Milan Stojadinović je naslednik i sledbenik Nikole Pašića", *Zajednica*, novembar–decembar 1937, str. 153: "V času, ko po vsem svetu pokajo bombe in mitraljezi in ko v Evropi vlada splošna zmeda duhov, dr. Milan Stojadinović, zbran in miren koraka z velikanskimi koraki k uresničevanju največjih idealov: miru, napredka in blaginje jugoslovenskega naroda."

¹⁵ Biber, "O padu Stojadinovićeve vlade", str. 41.

¹⁶ Ivan Ribar, *Politički zapisi III* (Beograd: Prosveta, 1951), str. 55.

¹⁷ Gl. npr. Podroben propagandni oris socialnih ukrepov vlade JRZ v brošuri: *Kaj je vlada dala delavstvu* (Ljubljana: Banovinsko tajništvo JRZ v Ljubljani, 1938).

БЕОГРАД, НОВЕМБАР-
ДЕЦЕМБАР 1937 ГОД.

2. 10. 11

ЗАЈЕДНИЦА

ЧАСОПИС ЗА ПОЛИТИЧКА
ПРИВРЕДНА И ДРУШТВЕНА
ПИТАЊА САДАШЊИЦЕ
Јерменава 55. — Тел. 29-175

Др. Милан Стојадиновић је наследник и следбеник Николе Пашића

У тренутку кад прште бомбе и митраљеви у целом свету и кад у Европи влада општа пометеност духова, др. Милан Стојадиновић, прибран, миран и сталожен корача дивовским корацима ка остварењу највећих идеала: мира, напретка и благостања југословеског народа.

По тако важној црти карактера др. Милан Стојадиновић у свему врло много потсећа на свога учитеља Николу Пашића, који је и у најтежим тренутцима своје политичке делатности увек остајао миран, прибран и сталожен. Уосталом прибраност је одлика свих великих људи.

У историским анализама забележено је, да је велики руски војсковођа Кутузов, за време узмицања руске војске испред најезде Француза, хладнокрвно грицкао пилећи батак, док су сви око њега губили главе. За недуго тај исти прибрани Кутузов успео је да се жестоко освети великом и непобедивом Наполеону.

Многима је била нејасна Стојадиновића политика, а многи су га и жучно напали, али у тренутку када су га његови политички противници највише нападали др. Милан Стојадиновић је постигао оно што ниједан његов предходник није успео. Поред тога што је земљу унапредо у финансијском и економском погледу, др. Стојадиновић је споразумима и пријатељствима са суседним земљама обезбедио сигуран мир на дотле немир-

Г. Д-р МИЛАН СТОЈАДИНОВИЋ

ним границама Југославије. Пријатељства са Бугарском и Италијом, у моменту кад их је Стојадиновић, закључио, могао је да оствари само политичар првога реда као што је др. Милан Стојадиновић, и ми смо убеђени да ни његов велики учитељ покојни Пашић не би успео да боље спроведе ту дипломатску игру.

Časopis JRZ *Zajednica* je slavil "vodjo" Stojadinovića ("Dr. Milan Stojadinović je naslednik i sledbenik Nikole Pašića", *Zajednica*, novembar–decembar 1937, str. 153)

Kljub vztrajnemu trudu je njen vpliv vsedržavno gledano ostajal omejen, še zlasti na Hrvaškem. Poznavalec jugoslovanskih prilik R. W. Seton-Watson je v memorandumu, ki ga je jeseni 1936 pripravil za Foreign Office, zapisal, kako tudi Stojadinović priznava, da 90 % Hrvatov podpira Vladka Mačka in politiko njegove izvenparlamentarne opozicijske Kmečko-demokratske koalicije.¹⁸ Rešitev hrvaškega vprašanja v federalističnem smislu se je zdela vse bolj neizbežna. Poleg tega so vlado vztrajno napadale tudi združene srbske opozicijske stranke,¹⁹ notranjepolitični položaj pa je leta 1937 še dodatno zaostriло vprašanja ratifikacije konkordata z Vatikanom.²⁰

Medtem ko so tako povsod po Jugoslaviji politično življenje prevevale večje in manjše oscilacije, je bil v Dravski banovini položaj najmirnejši; vlada je imela eno najtrših zaslomb. Korošec je naglo po juniju 1935 prevzel popolno oblast. Svojo staro stranko SLS je le preoblekel v haljo *jereze* in z njo zasedel vse mogoče položaje. Stojadinović je (vsaj sprva) s tem soglašal, ob prijavi nove vsedržavne stranke JRZ je dejal, da je "vodstvo politike Jugoslovanske radikalne zajednice /.../ v Sloveniji izključno poverjeno dr. Ant. Korošču".²¹ To je uvidel in marca 1937 v Senatu tudi slikovito opisal prvi Koroščev nasprotnik, prvak liberalcev Albert Kramer. "Slovenija je danes nekak 'corpus separatum', nekak pašaluk," je zaskrbljeno dejal.²² Korošec je z ožjimi sodelavci v teh letih skorajda dosegel svoj politični cilj, kar je prostodušno priznal zunanjepolitični urednik strankarskega časnika *Slovenec* Alojzij Kuhar češkoslovaškemu diplomatu Josefu Körbelu (očetu Madeleine Jane Korbel Albright, poznejše ameriške državne sekretarke) konec leta 1937: "Imamo svojo avtonomijo, kot smo si želeli, popolnoma obvladamo slovensko administracijo, v njej ne najdete nobenega Srba, in tukaj delamo, kar hočemo. Zaenkrat nam ni uspelo le to, da bi v Slovenijo vrnili toliko denarja, kolikor ga pošiljamo v Beograd."²³

Toda v istem pogovoru s Körblom je Kuhar obenem poudaril: "Zavedamo se, da nas Stojadinović ne mara, ampak v vladi ostajamo, saj nam to prinaša užitek." Drobna pripomba, ki pa vendarle jasno prikazuje stališče Koroščeve stranke: S Stojadinovićem nas družijo le hladna politična kalkulacija; prav tako kakor njega. Kakršenkoli politični premik lahko ta položaj naglo spremeni.

Navznoter je sicer bila Koroščeva stranka precej homogena, četudi napetosti ni manjkalo. Razhajanja so bila vse bolj pogosta, včasih je bilo celo govora

¹⁸ Celotno besedilo memoranduma je objavljeno v: Boban, *Maček i politika HSS*, str. 223–235.

¹⁹ Mira Radojević, *Udružena opozicija (1935–1939)* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1994).

²⁰ Gl. Gašper Mithans, *Jugoslovanski konkordat : pacem in discordia ali jugoslovanski "kulturkampf"* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017).

²¹ "Slovenijo predstavlja dr. Korošec", *Slovenec*, 23. 8. 1935, št. 192, str. 1.

²² "Proračun pred senatom", *Slovenec*, 24. 3. 1937, št. 68, str. 2.

²³ Archiv Ministerstva zahraničnych věcí (AMZV), Politické zprávy – Jugoslávie – Bělěhrad, 10. 12. 1937.

o "dvorni revoluciji".²⁴ Jeseni 1937 je skupina somišljenikov ugotovila, da so ob ustanovitvi JRZ "pri nas v Sloveniji svečano zagotavljali in obljubljali, da je to samo zunanja oblika, v kateri se bo znova poživila SLS in strumno organizirana zopet nastopila za stari slovenski politični vzor, za samostojnost in samovlado združene Slovenije ..." A stvarnost je bila skozi njihova očala povsem drugačna, v državi se je poostril gospodarski, kulturni in prosvetni centralizem. Pristaše SLS so zato pozvali, naj izstopijo iz JRZ.²⁵ Toda Koroščevega in strankarskega ugleda tovrstne akcije niso pretirano načele, njegov politični krog je še naprej ohranjal največji vpliv na Slovenskem.

Vpliv, ki ga je imel Korošec doma, za strankarsko platformo JRZ in Stojadinovića torej ni bil sporen. Toda to je naletelo na hudo nejevoljo pri slovenskih radikalih, politični skupini, ki je ravno tako sodila v JRZ. Na pogovore in delitev oblasti s svojimi sicer maloštevilnimi, a vendar uradnimi "koalicijskimi" partnerji vodstvo SLS ni bilo pripravljeno. Člani bivše Narodne radikalne stranke iz Slovenije so ostali praznih rok in o tem obširno pisali Stojadinoviću. Posebej aktiven je bil mariborski odvetnik Rudolf Ravnik, ki je ponavljal, kako "*pristalice bivše SLS nas radikale sasvim ignoriraju*",²⁶ saj so zasedle vsa vidna mesta v Sloveniji. Imajo dva člana vlade,²⁷ bana in podbana, vse sreske načelnike ter vse predsednike mestnih in vaških občin razen mariborskega.²⁸ "*Sa svih mesta članovi S.L.S. svojim ponašanjem i govorima stvaraju kod članova naše stranke utisak, da je Gl. odbor rad. stranke u Beogradu, odn. vlada dala celu Sloveniju zajedno sa njenim članovima radikalne partije u eksploataciju S.L.S.*"²⁹ Kljub stalnim intervencijam v Beogradu pa je situacija v Dravski banovini ostala nespremenjena. Stojadinović je potreboval Korošča, Korošec pa njega. Cena politične kupčije – Koroščev politični monopol v Dravski banovini.³⁰

²⁴ Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Neues Politisches Archiv 1918–1938, poročilo avstrijskega konzula z dne 15. 10. 1937.

²⁵ AJ 37, Zbirka Milana Stojadinovića, fasc. 11/77, letak Vsem somišljenikom SLS in zavednim Slovencem! Pod njega so se podpisali prvoborci katoliške stranke Anton Brečelj, Jože Gostinčar, Jakob Mohorič in Ivan Stanovnik.

²⁶ AJ 37, Zbirka Milana Stojadinovića, fasc. 62/379, pismo Ravnika Stojadinoviću z dne 1. 11. 1935: "pristaši bivše SLS nas radikale povsem ignoriraju".

²⁷ Poleg Korošča je član vlade kmalu postal še dr. Miha Krek.

²⁸ Prezem oblasti je sicer potekal bolj postopoma, kot piše Ravnik. Bivša SLS je zasedla občine šele po občinskih volitvah 1935/1936. Poleg tega je postavila izključno svoje ljudi še v bansko gozdno upravo in v upravo ljubljanskega radia.

²⁹ AJ 37, Zbirka Milana Stojadinovića, fasc. 13/84, pismo Ravnika Stojadinoviću z dne 24. 9. 1935: "Z vseh mest člani S.L.S. s svojim obnašanjem in govori med člani naše stranke ustvarjajo vtis, da je Gl. odbor rad. stranke u Beogradu, tj. vlada, dala vso Slovenijo skupaj s svojimi člani radikalne stranke v izkoriščenje S.L.S."

³⁰ Todor Stojkov, *Vlada Milana Stojadinovića, (1935–1937)* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1985, str. 77–78).

* * *

Zgolj navidezna notranjepolitična stabilnost je sovpadala s prav tako zunanje-politično situacijo. V spremenjenih razmerah po prihodu nacistov na oblast v Nemčiji se je Stojadinovićeve vlada usmerila v slabitev sodelovanja s tradicionalno zaveznico Francijo in z državami Male antante in v tesnejše odnose z Nemčijo in Italijo. Sprva je tako ravnala tudi po nasvetu Londona, kjer v drugi polovici tridesetih let niso bili zelo zavzeti za vojskovanje z Nemčijo in jim je zato ustrezala slabitev francoskega zavezniškega sistema, kasneje pa je bila v to vse bolj prepričana sama. Junija 1938 je Stojadinović razlagal češkoslovaškemu odpravniku poslov, da dandanes ni na mestu od njega zahtevati nemogočih reči – da bi se odprto postavil proti Nemčiji. "To ne bi imelo smisla," je dejal, saj bi "le kompliciralo situacijo."³¹ Po münchenskem sporazumu in dunajski arbitraži³² leta 1938, ko je zgledalo, da ima Hitler povsem proste roke v tem delu Evrope, pa je tako stališče postalo že skoraj samoumevno. Ugled zahodnih zaveznic je strmo upadel, v javnosti je bilo slišati glasove: "Sedaj smo mi na vrsti!"³³ Le redki so bili tedaj politiki, ki so to pravočasno opazili, a zaman opozarjali na daljnosežne posledice. Eden med njimi je bil Winston Churchill. Oktobra 1938 je v poslanski zbornici britanskega parlamenta povsem točno ugotovil, da se države srednje Evrope odtujujejo od zahoda:

It must now be accepted that all the countries of Central and Eastern Europe will make the best terms they can with the triumphant Nazi Power. The system of alliances in Central Europe upon which France has relied for her safety has been swept away, and I can see no means by which it can be reconstituted. The road down the Danube Valley to the Black Sea, the resources of corn and oil, the road which leads as far as Turkey, has been opened. In fact, if not in form, it seems to me that all those countries of Middle Europe, all those Danubian countries, will, one after another, be drawn into this vast system of power politics – not only power military politics but power economic politics – radiating from Berlin, and I believe this can be achieved quite smoothly and swiftly and will not necessarily entail the firing of a single shot. If you wish to survey the havoc of the foreign policy of Britain and France, look at what is happening and is recorded each day in the columns of the 'Times'. Why, I read this morning about Yugoslavia – and I know something about the details of that country –

³¹ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 4. Junij 1938.

³² Z dunajsko arbitražo je bila na račun že povsem zlomljene Češkoslovaške teritorialno povečana Madžarska. Slovaško zgodovinopisje jo imenuje München za Slovaško (Ladislav Deák, *Viedenská arbitraž – "Mnichov pre Slovensko"* (Bratislava: Nadácia Korene, 1998).

³³ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 21. 11. 1938.

"The effects of the crisis for Yugoslavia can immediately be traced. Since the elections of 1935, which followed soon after the murder of King Alexander, the Serb and Croat Opposition to the Government of Dr. Stoyadinovitch have been conducting their entire campaign for the next elections under the slogan: 'Back to France, England, and the Little Entente; back to democracy.' The events of the past fortnight have so triumphantly vindicated Dr. Stoyadinovitch's policy... – his is a policy of close association with Germany – that the Opposition has collapsed practically overnight; the new elections, the date of which was in doubt, are now likely to be held very soon and can result only in an overwhelming victory for Dr. Stoyadinovitch's Government.'

*Here was a country which, three months ago, would have stood in the line with other countries to arrest what has occurred.*³⁴

Velike besede so zvene le svareče, a bile so izrečene čisto tako, kakor je bilo običajno za govorce v častitljivi zbornici.

Jugoslovanska zunanja politika je v drugi polovici tridesetih let sprva preprosto sledila cilju, ki se je glede na okoliščine zdel docela logičen in pragmatičen: imeti čim boljše odnose z Nemčijo³⁵ in si obenem prizadevati za dobre odnose med Tretjim rajhom in Veliko Britanijo. Ob tem pa prisegati na nevtralnost in upati, da bo Hitler v skladu z mislimi, izraženimi v knjigi *Mein Kampf*,³⁶ najprej udaril na vzhod, proti Sovjetski zvezi.³⁷ Toda ko se je po Münchenskem sporazumu septembra 1938 začela britanska politika do Tretjega rajha postopno spreminjati, je jugoslovanska usmeritev postala problematična in moteča. Jugoslavija je postala ranljiv in z Nemčijo preveč zblizhan partner, hkrati so jo pestile notranjepolitične težave, v prvi vrsti nerešeno hrvaško vprašanje. Vprašanje, če si je London nenadoma zaželel Stojadinovičevega odhoda, sicer ostaja odprto, toda enoglasno ga Britanci gotovo niso več podpirali. Nad njim že prej niso bili navdušeni ne v Parizu ne v Pragi, tako da je v mesecih pred padcem in po njem zares užival le simpatije Berlina in Rima.³⁸ Nazadnje še posebej

³⁴ Winston Churchill, *HC Hansard*, 5. 10. 1938, št. 339; dosegljivo na: hansard.parliament.uk/, pridobljeno: 1. 6. 2021.

³⁵ Nemški poslanik von Heeren je na povojnem zaslišanju pred zavezniškimi preiskovalci dejal, da je jugoslovanska gospodarska navezanost na Nemčijo povsem razumljiva in ni domislica nacional-socializma. Celinska zveza industrijske in agrarne države je bila že prej zaželena, zanjo si je preko sicer propadle avstrijsko-nemške carinske unije prizadeval že kancler Brüning (*Institut für Zeitgeschichte München (IFZ)*, Archiv, ZS 1064, Viktor von Heeren; dosegljivo na: www.ifz-muenchen.de/archiv/zs/zs-1064.pdf, pridobljeno: 1. 6. 2021).

³⁶ Adolf Hitler, *Mein Kampf. Eine kritische Edition*, herausgegeben von Christian Hartmann, Thomas Vordermayer, Othmar Plöckinger, Roman Töppel, unter Mitarbeit von Pascal Trees, Angelika Reizle, Martina Seewald-Mooser (München–Berlin: Institut für Zeitgeschichte, 2016), str. 1625–1689.

³⁷ Biber, "O padu Stojadinovičeve vlade", str. 25.

³⁸ Biber, "O padu Stojadinovičeve vlade", str. 30–37; Bogdan Krizman, "Predgovor", v: Hoptner, *Jugoslavija u krizi*, str. 34.

Rima, saj je tik pred sestopom z oblasti z italijanskim zunanjim ministrom Cianom na državnem posestvu Belje vodil zaupne pogovore o Albaniji. Nekateri so te pogovore šteli za enega od neposrednih vzrokov Stojadinovićevega padca, a jih je Biber prepričljivo zavrnil. Prav tako tako trdi sam knez Pavle; na neposredno vprašanje o tem, če se je odločil znebiti Stojadinovića že pred sestankom na Belju januarja 1939, je leta 1960 odvrnil: "*Yes, I made up my mind before.*"³⁹

Zadnje parlamentarne volitve

Poleti leta 1938 je vlada vstopila v zadnje leto svojega mandata. V spreminjajoči politični klimi se je začelo odštevanje. Anton Korošec je že nekaj časa opazal, da njegova sicer še zmerom izredno visoka podpora doma ni več tako trdna in samoumevna in da glasov nezadovoljstva ne bi bilo modro ignorirati. Skupaj z ministrom Miho Krekom se je podal na politično turnejo. Lajtmotiv njunih nastopov je bila dvasjetletnica Jugoslavije, naše "širše domovine", in slavljenje prekrasne slovenske domovine. Shoda v Sv. Trojici se je udeležilo 12.000 ljudi, brezštevne množice so ploskale tudi v Šoštanju in na Brezjah.⁴⁰

"Domovinski" poudarki v nastopih so bili tesno povezani tudi z novo zunanjepolitično situacijo. Po anšlusu so jugoslovanski in slovenski Nemci postali dejavnejši, agresivnejši.⁴¹ Korošec je – za razliko od večine beograjskih politikov – to dobro opazil. Največji shod je zato pripravil v obmejnem Mariboru, enemu od vogelnih mest starodavnega nemškega trdnjavskega trikotnika. Napovedan je bil za 14. avgusta, a so ga le nekaj dni prej odpovedali. Korošec je dejal, da zato, ker je moral biti ta dan nujno v Beogradu. Najavljen je bil obisk vodje hrvaške opozicije Vladka Mačka. Njegova razlaga je bila precej prepričljiva, toda vseh ni prepričala, med drugim ne češkoslovaškega poslanstva. Tamkajšnji diplomati so v poročilu praškemu ministrstvu zapisali, da je Korošec shod odpovedal vsled direktne zahteve premierja Stojadinovića, ta pa je ravnal po prošnji nemškega poslanika. Von Heeren se je pritožil, kako so "Koroščevi nastopi usmerjeni proti jugoslovanskim Nemcem in Nemčiji". Drobni pripetljaj meče dodatno luč na zapletene odnose v vrhu JRZ, poleg tega pa jasno opozarja na to, kar je svareče podčrtal češkoslovaški poslanik: "Spet se je pokazalo, v kakšne politične odvisnosti od Nemčije je bila zaradi politike

³⁹ AJ 797, Zbirka kneza Pavla, pismo Pavla J. B Hoptnerju: "Ja, odločil sem se že prej." To je potrdil tudi Bojan Simić, "Poseta grofa Čana Jugoslaviji u januaru 1939. i pad Milana Stojadinovića", *Arhiv*, št. 1–2 (2018), str. 67–78.

⁴⁰ Dogajanje so pozorno spremljali tudi tuji diplomati (AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, poročilo J. Korbela z dne 4. 8. 1938; o njem je podrobno poročal *Slovenec*).

⁴¹ Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji: 1933–1941* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966), str. 129–166.

ministrskega predsednika Stojadinovića potegnjena Jugoslavija. V takšno, kjer si lahko nemški poslanik dovoli tovrstno intervencijo in ima ta celo uspeh."⁴²

Napetosti znotraj JRZ, krepitev opozicije in vse bolj zahtevna zunanjepolitična situacija tako Stojadinoviću niso puščali veliko izbire. Če je želel ohraniti oblast in nadaljevati politiko zблиževanja z Nemčijo, je čim prej potreboval novo skupščino. Med septembrsko avdienco pri knezu Pavlu na Brdu je (baje nerad) predlagal razpis predčasnih volitev. Navadno obotavljajoči Pavle naj bi takrat takoj pristal. S tem je še najmanj tvegala, kvečjemu nekaj negodovanja opozicije (ki je najprej želela nov volilni zakon, ki bi ga izvajala nevtralna vlada), po drugi strani pa je vsem na očeh "preverjal" Stojadinovićev položaj, njegovo podporo med ljudstvom.⁴³ Korošec in Spašo sta bila medtem že nekaj mesecev odločena, da so čimprej volitve najboljša rešitev za ohranitev njunega vpliva v Ljubljani in Sarajevu.⁴⁴

Vsakdo se je tako odpravil na volišče s svojo kalkulacijo, vsakogar so vodili drugačni motivi. Opozicija je želela zmago (in nanjo celo malo upala) ali vsaj temeljito prevetritev razmer, SLS in JMO utrditev oblasti, pri čemer naj bi Korošec že taktno nakazoval opoziciji, da bi lahko sodeloval z njo, Stojadinović pa je v njih videl nujno zlo, s katerim se mora soočiti.⁴⁵ Češkoslovaškemu poslanku je malo pred volitvami na kosilu v Šabcu celo dejal, da ga je "demokracija razočarala, da ima tega dovolj in da so bližnje volitve njegove zadnje". Poslanik v teh besedah ni slišal defetizma, marveč priprave k diktaturi.⁴⁶

Na volitvah so sodelovale tri liste, vladna, kjer je bil nosilec Stojadinović, "prva" opozicijska na čelu z Vladkom Mačkom in "druga" opozicijska, dvorna, na čelu z Dimitrijem Ljotićem. Okostje vladne liste je seveda bila JRZ, so pa svoje mesti na njej našli tudi pristaši Jugoslovanske narodne stranke (JNS) Svetislava Hođere, nekaj disidentov JNS in drugih "izgubljenih" politikov.⁴⁷ Njej nasproti je stala Mačkova lista, ki je združevala številne skupine z mnogokrat diametralno nasprotnimi stališči, a je bilo vsem skupno nasprotovanje vladi in Stojadinoviću. Ostra polarizacija se je odrazila v volilnem boju, zlasti vladna stran ja razvila parolo, da gre za usodo države in da se bo glasovalo o obstoju Jugoslavije. Opoziciji, ki se je načeloma zavzemala za demokratizacijo in rešitev hrvaškega vprašanja, so očitali, da bo povzročila njen razpad.

Navkljub izrazito boljšemu položaju, v katerem je bila vlada v boju za glasove, so bili rezultati za Stojadinovića zaskrbljujoči. Resda je prejel večino, 54,1 % glasov,

⁴² AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 13. 8. 1938.

⁴³ Boban, *Maček i politika HSS*, str. 359–361.

⁴⁴ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 14. 10. 1938.

⁴⁵ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 21. 11. 1938.

⁴⁶ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 10. 11. 1938.

⁴⁷ Boban, *Maček i politika HSS*, str. 361.

Mačkova opozicija pa 44,9 %, a je bila vladna prednost veliko manjša kot leta 1935 na petomajskih volitvah. Volilni zakon mu je v vsakemu primeru zagotovil več kot udoben položaj v skupščini (306 mandatov za vlado in 67 za opozicijo), ni pa prikril dejstva, da so bile volitve zanj neuspeh.⁴⁸ Kljub temu da so bile vprašljivo demokratične, so še vedno bile osrednje sredstvo politične komunikacije.

Koroščevi privrženci so po drugi strani v Dravski banovini praktično zdesetkali svoje nasprotnike. Šibka slovenska opozicija se je tedaj podala v boj za glasove v okviru Mačkove liste. Znotraj nje sta nastopili dve politični povezavi, na eni strani napredna Slovenska združena opozicija, ki je združevala krščanske socialiste, slovenske mačkovce, pristaše "stare" SLS (zveste izvorni avtonomistični ideji) in komuniste, na drugi strani pa zveza slovenske JNS in socialnih demokratov. V predvolilnem boju je absolutno dominiral tisk nekdanje SLS. Dan za dnem so se vrstile diskvalifikacije opozicijske mešanice, ki se je tedaj "lepila na Mačkovo stranko".⁴⁹ *Slovenec* je tako Združeno opozicijo razglasil za "nekak posnetek 'ljudske fronte', ki je povsod po svetu že skrahirala", vodilnega politika slovenske JNS Kramerja za "poglavarja jugoslovenskega totalitarizma", opozicijsko Mačkovo listo v Sloveniji pa za "sramoto in znamenje suženjskega duha naših narodnih izkoreninjencev".⁵⁰ Opozicijsko agitacijsko pisanje (če ga sploh lahko tako imenujemo) je bilo omejeno na zgolj nekajotic, pa še te niso ostale neopažene režimskim očem.⁵¹ Kandidati JRZ so osvojili 78,6 % glasov, opozicija pa 20,8 %, pri čemer je polovični delež dobila Slovenska združena opozicija.⁵²

Koroščev odhod iz vlade

Po volitvah je bil Stojadinović navkljub neprepričljivi zmagi zadovoljen. Po čaršiji so sicer krožile govorice, da je zaradi nujnosti rešitve hrvaškega vprašanja položaj prvega moža vlade vprašljiv; vodja hrvaške opozicije Vladko Maček je namreč večkrat dejal, da se z njim ne bo (več) pogovarjal,⁵³ toda premier vsemu temu ni posvečal pozornosti. V svojih spominih je zapisal, da je poleg uspeha na volitvah dosegel izvrstne rezultate na vseh poljih in pripravil teren za rešitev "hrvaškega vprašanja". Oddelal je najdaljši mandat v zgodovini Jugoslavije in zato naj bi se mu celo zazdelo, da je napočil trenutek, ko bi se malo odpočil in

⁴⁸ Boban, *Maček i politika HSS*, str. 361–369.

⁴⁹ "Dr. Korošec Slovincem za letošnje volitve", *Slovenec*, 1. 11. 1938, str. 252, str. 3.

⁵⁰ "Volivni boj v znamenju dveh front", *Slovenec*, 16. 11. 1938, št. 264, str. 3; "Izdano delavstvo", *Slovenec*, 26. 11. 1938, št. 273, str. 1; Volilna parola, *Slovenec*, 5. 12. 1938, št. 280, str. 2.

⁵¹ AJ 37, Zbirka Milana Stojadinovića, fasc. 73/453, dopis Stojadinoviću.

⁵² "Volivni izidi v Sloveniji"; "Pregled volivnih izidov v Sloveniji po okrajih"; "Uradno poročilo notranjega ministra o volitvah", *Slovenec*, 13. 12. 1938, št. 285, str. 1–6.

⁵³ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 21. 12. 1938.

umaknil s političnega odra. Knezu je po lastnih besedah predlagal svojo "milstno odpustitev". A Pavle o tem ni želel slišati. "*Vi morate ostati na ovom položaju i posle mene, kada Kralj preuzme vršenje kraljevske vlasti /.../ mi nemamo boljeg i sposobnijeg političara od vas,*" mu je presenečen prigovarjal in vztrajal (tako trdi Stojadinović!).⁵⁴

"*U redu, Vaše Visočanstvo,*" naj bi mu na koncu popustljivo odvrnil, "*kad je Vaša želja da zadržim ovaj položaj, onda samo pod jednim uslovom: dr Korošec mora da ide iz Vlade...*"⁵⁵ Knez je deloval presenečeno in Stojadinović mu je postregel z obrazložitvijo, podrobno popisano v spominih. Razlogi, ki ji je *post festum* navajal, si na prvi pogled ne zaslužijo pozornosti, a so vendarle zanimivi, saj lahko pomagajo razumeti naravo Koroščevega slovesa iz vlade. Se zdijo dovolj trdni in prepričljivi?

Stojadinović je dejal, da je bil Korošec v zadnjem času nelojalen do njega in do celotnega gibanja. Na volitvah je podpiral *jerezi* nenaklonjene "elemente" in "sumljive tipe". Po eni strani je v Sloveniji uvedel strog režim in svoji SLS zagotovil vse glasove (tudi na račun slovenskih radikalov), drugje pa poskrbel, da se policija v volitve sploh ni vtikala, niti tako, da bi zaščitila volivce in jim zagotovila možnost svobodne izbire. Poudaril je, da sta na Hrvaškem Mačkovi "fašistični" polvojaški organizaciji Seljačka zaštita in Građanska straža terorizirali in pretepali vse pristaše JRZ. Knez se naj bi zamislil in boječe vprašal, kaj le bo na to rekel Korošec. Stojadinović je takrat posegel po zelo državniskem odgovoru. Odvrnil je, da mora biti na položaju notranjega ministra človek, čigar "delo in avtoriteta" bosta zagotovila spoštovanje zakonov. Pod Korošcem naj bi policijski aparat "tonil v blato". Nato je dodal, da slovenskega politika visoko ceni in da zanj zato predlaga višji položaj, kot ga zaseda zdaj – postal bo predsednik senata. V isti sapi je še pripomnil, da je bilo obema, tako njemu kot Pavlu jasno, da je to zadnje seveda "*zbacivanje na meke dušeke*", uporaba starorimskega likvidacijskega počela *promoveatur ut amoveatur*. Po Stojadinovićevem mnenju naj bi senat tedaj veljal za "dom starcev", za politični pokoj, za kraj, kjer založeni z bogatimi senatorskimi dnevnicami ždijo zgolj odsluženi politiki.⁵⁶

Stojadinović je svojo odločitev obelodanil na seji Kluba senatorjev JRZ, kjer je prisotnim predstavil Korošca kot njihovega novega predsednika. Odstavljeni minister naj bi ves čas molčal, sklonjene glave in globoko zamišljen...

⁵⁴ Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, str. 508: "Vi morate na tem položaju ostati tudi po meni, ko Kralj prevzame izvrševanje kraljeve oblasti /.../ mi nimamo boljšega in sposobnejšega politika od vas."

⁵⁵ Prav tam, str. 509: "V redu, vaša visokost, ako je vaša želja, da obdržim to funkcijo, potem samo pod enim pogojem: dr. Korošec mora zapustiti vladu ..."

⁵⁶ Prav tam, str. 509–510. Slovenski prevod bi se lahko glasil: "metanje na mehke vzmetnice" kot razlaga za: povišati in odstraniti.

Kaj reči o Stojadinovićeви zgodbi? Najprej vsaj to, da ji drugi vir in argumentativni pretres v celoti ne pritrjujeta. Že ameriški zgodovinar Jacob B. Hoptner je, opirajoč na gradivo kneza Pavla, citiral pismo, ki ga je Stojadinović napisal knezu namestniku 16. decembra 1938: "*Meni je on osobno vrlo drag [Korošec], ali ja moram Vašem visočanstvu reći istinu. Uvijek sam bio optimist, ali u današnjoj situaciji nestaje čak i moj vječni optimizam.*"⁵⁷ Potožil je, da je Korošec kriv za porazne volilne rezultate, saj kot minister ni ustrezno ukrepal. Osrednji argument se v pismu in v Stojadinovićevih spominih tako ne razlikuje, toda bistveno drugačne so okoliščine. Hoptner namreč navaja pismo, poslano knezu Pavlu, premier pa omenja dolg pogovor iz sredine decembra, v katerem je z vso državniško skrbjo prepričal presenečenega namestnika o nujnosti Koroščevega odhoda. Po Stojadinovićevi verziji se je Pavle takrat jasno odločil in med dvojico politikov izbral predsednika vlade. Pogovor med njima se je morda res zgodil, a če je zgodil pred pismom, potem ni jasno, zakaj je moral Stojadinović znova pisno ponoviti argumente (saj je vendar bilo vse dogovorjeno!), če se pa je pogovor zgodil po pismu, pa njegov potek, poln presenečenj, sploh ni logičen. Lahko pa, da pogovora o tej temi sploh ni bilo ali – to je morda še najbolj verjetno – se je ta sicer zgodil, a je potekal čisto drugače, kot navaja Stojadinović. V obeh primerih Pavlov odziv ostaja prikrit.

Glede na znana dejstva lahko sklepamo le sledeče: 16. decembra se je Stojadinović nedvomno odrekel Korošču, kar je bilo dan po prvi povolilni seji vlade. Na njen so bili prisotni vsi ministri, Korošec pa je podal izčrpno poročilo o volitvah.⁵⁸ Takrat je položaj deloval na videz mirno in predvidljivo. *Slovenec* je poročal, da razen

/.../ vsakodnevnih sej glavnega volivnega odbora, ki zaseda v prostorih Narodne skupščine, v Belgradu ni drugih važnejših političnih dogodkov. Vsi člani kraljevske vlade so se vrnili v Belgrad ter so prisostvovali pred dnevi seji kraljevske vlade, na kateri je notranji minister dr. Korošec podal izčrpno poročilo o poteku rezultatov nedeljskih volitev. Politična živahnost in nervoza, ki je pred volitvami zajela vse kroge, je docela splahnela ter se je politično življenje zopet povrnilo v svoj mirni tok. Delo v vseh ministrstvih se zopet mirno dalje razvija ter danes skoraj ni več čutiti, da smo imeli v nedeljo državnozborske volitve.⁵⁹

Še dan pred sejo vlade so v uvodniku pisali o Stojadinović-Koroščevi vladi.⁶⁰

⁵⁷ Hoptner, *Jugoslavija u krizi*, str. 146: "Meni osebno je zelo drag, vendar moram Vaši visokosti povedati resnico. Vedno sem bil optimist, a v trenutni situaciji tudi moj vječni optimizem izginja."

⁵⁸ "Belgrajske novice", *Slovenec*, 16. 12. 1938, št. 288, str. 2.

⁵⁹ "Belgrad po volitvah", *Slovenec*, 18. 12. 1938, št. 290, str. 2.

⁶⁰ Krošelj v svojih spominih trdi, da so listi že prej nehali imenovati vlado z imeni vseh treh osrednjih politikov, kar naj bi bil pokazatelj Stojadinovićevega odmika, a to očitno ne drži (Krošelj, "Dr. Korošec in Hrvati", str. 97).

Toda ministrska debata o volitvah je morala biti ostra,⁶¹ Korošec je gotovo bil deležen kritik⁶² in osrednji argument za njegov odhod – volilni rezultat, se tako zdi *navzven* res najverjetnejši. Deloval je kot simptom nezdravih in razrvanih odnosov v vladi in JRZ.

Istega dne, ko je pisal knezu Pavlu, se je Stojadinović sestal z angleškim poslanikom Ronaldom Campbellom, francoskim odpravnikom poslov Cosom, belgijskim poslanikom Romeraism⁶³ in z nemškim poslanikom Viktorjem von Heerenom. Zadnji se je odkrito postavil proti Korošču (tudi drugače mu je bil izrazito nenaklonjen)⁶⁴ in Stojadinovića prepričeval, da ga želi vodja SLS namerno oslabiti.⁶⁵ Vse silnice so bile trenutno obrnjene stran od Korošča.

Hoptner brez navedbe virov navaja, da bi naj Korošec preko svojega obveščevalnega aparata izvedel za Stojadinovićevo zahtevo in se položaju odpovedal po dogovoru s knezom Pavlom. Sprva naj mu ne bi bila ponujena nobena nova funkcija, kasneje pa naj bi prebrisani Stojadinović ugotovil, da bi bil za Korošča primeren senat.⁶⁶ Krošelj po drugi strani trdi, da je Korošec ves položaj "uvidel" šele na seji vlade. Po njenem koncu naj bi s Stojadinovićem ostala sama in na Koroščevo neposredno vprašanje, kaj pomenijo napadi na njegovo politiko in ali to pomeni, da mora dati ostavko, naj bi premier le skomignil z rameni. Korošec je nato odšel v svoj ministrski kabinet, vzel karton z napisom "Ministar unutrašnjih poslova" in nanj s svinčnikom napisal:

Gospod predsednik,
prosim, sprejmite mojo ostavko.
Dr. Korošec.⁶⁷

⁶¹ To med drugim navaja tudi Krošelj: "Ko je prenehal s svojim referatom, so začeli ministri iz najožje Stojadinovićeve okolice kritizirati Koroščevo notranjo politiko ter ga osebno napadati, da je dopustil, da je na Hrvatskem opozicija izvajala nasilje nad vladnimi kandidati, ki dan niso imeli v upravnih organih prav nobene zaščite in podpore, da je dalje odgovoren, da je JRZ 'tako slabo odrezala' pri volitvah in da je dr. Maček dobil tako visoko število glasov." (Krošelj, "Dr. Korošec in Hrvati", str. 98).

⁶² O tem, da bi notranji minister lahko deloval drugače, ni bilo dvoma, o njegovih sposobnostih so vpleteni imeli visoko mnenje. Stojadinović je še leta kasneje v emigraciji v pogovoru z enim od Titovih agentov dejal, da se je "policijskih" trikov naučil od Korošča, ki je bil "specialist za konspiracijo"; dosegljivo na: www.27mart.com/images/File/Novo%20-%20UDBA%20o%20Milanu%20Stojadinovicu%20-%20lat.pdf, pridobljeno: 1. 6. 2021.

⁶³ "Belgrajske novice", *Slovenec*, 17. 12. 1938, št. 289, str. 2.

⁶⁴ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 22. 6. 1938.

⁶⁵ Biber, "O padu Stojadinovićeve vlade", str. 46.

⁶⁶ Hoptner, *Jugoslavija u krizi*, str. 146–147. Hoptnerja so z informacijami o Stojadinoviću – po njegovih besedah – oskrbovali Vladko Maček, knez Pavle in tudi Miha Krek. Kdo izmed njih mu je zaupal zgodbo o Koroščevi zarotniški igri, ostaja neznano (AJ 797, Zbirka kneza Pavla Pismo J. B. Hoptnerja knezu Pavlu).

⁶⁷ Krošelj, "Dr. Korošec in Hrvati", str. 98.

21. decembra opoldne je bila nato po običajnem parlamentarnem protokolu sprejeta demisija celotne vlade. Novi mandat je bil spet poverjen Stojadinoviću, ravno tako je na položaju ostalo precej ministrov. Korošca je na mestu notranjega ministra zamenjal njegov tesni sodelavec, beograjski policijski upravnik Milan Ačimović, na mestu predstavnika SLS pa Franc Snoj. Novo vlado so tako sestavljali: Milan Stojadinović (predsednik ministrskega sveta in zunanji minister), Mehmed Spaho (promet), Svetozar Stanković (kmetijstvo), Bogoljub Kujundžić (gozdovi in rude), Dragiša Cvetković (socialna politika in narodno zdravje), Dobrivoje Štosović (gradnje), Dušan Letica (finance), Miha Krek (brez listnice), Vojislav Đorđević (brez listnice), Đafer Kulenović (brez listnice), Miljutin Nedić (vojska in mornarica), Nikola Kabalin (trgovina in industrija), Ante Maštrović (telesna vzgoja), Panta Jovanović (pošta, telegraf, telefon) in Mile Ačimović (notranje zadeve) ter Franc Snoj (brez listnice).⁶⁸

V *Slovencu* ni bilo najti pojasnila, kar je precej nenavadno, kakor je bilo nenavadno tudi to, da je nekaj dni nazaj časnik pisal o umiritvi političnih razmer, dejansko pa je Korošec že vedel, da bo moral oditi. *Slovenec* seveda ni pisal brez vednosti in usmeritev prvega moža SLS, zato njegova na videz nerazumljiva drža poraja vprašanja. Ali je mogoče, da Korošec ni našel prepričljive razlage za svoje volilce? Je morebiti ni želel podati? Je bil zares povsem presenečen in razočaran? Njegov odhod iz vlade je seveda sprožil val vprašanj, špekulacij, dvomov in razlag, prepričljivih odgovor in pojasnil pa ni bilo. Možnih pojasnil je več, vsa pa so obrnjena v obe možni smeri:

- Korošec je bil zares presenečen in ni mogel točno predvideti prihodnjega razvoja; raje je molčal in puščal odprte vse možnosti. Bo pristal v opoziciji ali v kaki drugi kombinaciji?
- Korošec je že bil vključen v prihodnji politični načrt in je prav zato skrivnostno molčal ter pri svojih pristaših dvigal politično temperaturo.

Češkoslovaški poslanik Jaroslav Lipa je v poročilu zapisal, da je bil po informacijah iz "slovenskih krogov" Korošec "*débarqué*", da do zadnjega trenutka ni ničesar vedel in slutil in da je zato zelo jezen. Kaj je v ozadju, ni mogoče reči, je še zapisal in opozoril, da je Stojadinović tujim korespondentom še 20. decembra zvečer zatrdil, da sprememb ne bo.⁶⁹

Korošec je v naslednjih dneh takoj odšel v tujino. Le z obljubami, morda pa tudi brez teh. Krošelji pravi, da ni želel v Slovenijo, saj se mu ni ljubilo "vsakomur posebej razlagati, zakaj ni več v vladi".⁷⁰ Odpotoval je v Grčijo, v Atene. V zmerni sredozemski klimi si je v prvih dneh januarja leta 1939 v spremstvu

⁶⁸ "Obsežna preosnova vlade", *Slovenec*, 22. 12. 1938, št. 293, str. 1.

⁶⁹ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 23. 12. 1938.

⁷⁰ Krošelji, "Dr. Korošec in Hrvati", str. 98.

jugoslovanskega poslanika Milorada Lazarevića ogledal okolico grške prestolnice in med drugim obiskal grob grškega kneza Nikole, očeta kneginje Olge. Opazovalcem dogajanja ni ušlo, da se je srečal tudi s kneginjo Heleno, Olgino materjo, ki je kmalu zatem odpotovala v Beograd.⁷¹ Intriganten detajl, ki je kasneje buril domišljijo. Jo je morda prepričeval o Stojadinovićevi škodljivosti, je takrat v Atenah skoval zaroto?

Medtem ko si je Korošec ogledoval antične spomenike, se je Stojadinović odpravil v Švico, v mondene St. Moritz. Privoščil si je daljše počitnice, v Jugoslavijo se je s hitrim vlakom preko Jesenic vrnil 14. januarja 1939. Človek, ki se za toliko časa umakne v odročeni kraj, ki je tri potovalne dneve stran od domačega političnega vrveža, je moral biti prepričan v trdnost svojega položaja. Razmere doma je odmisllil, če ga je kdo nanje spomnil in svaril, se je takoj vznejevoljil, kar potrjuje naslednja prigoda.⁷² Tretjega januarja zvečer ga je obiskal prišlek iz Beograda, Milan Jovanović Stoimirović, znani novinar, diplomat in novopečeni poslanec JRZ. V pogovoru, ki je bil vse prej kot miren, saj je Stojadinovića njegova žena rotila, naj se ne prepira, mu je Stoimirović med drugim dejal, kaj se v Beogradu govori o Koroščevem odhodu. Krožile so mnoge razlage, od tega, da naj bi odšel, ker ne želi fašizma in ostrih mer na Hrvaškem, do tega, da naj bi tako zahteval von Heeren. In vrstile so se ocene, da zdaj ne bo miroval. Skupaj s Spahom in Dragišo Cvetkovićem naj bi skušal strmoglaviti premierja. Stoimirović je v svoj dnevnik zapisal, da je govoril odprto in vljudno, zato ga je Stojadinovićeva reakcija presenetila in užalila (niti spati ni mogel, je zapisal, čeprav je bival v kraljevskem apartmaju za svoj denar). "To su budalaštine i gluposti, zašto govorite gluposti?" mu je zabrusil. "Vi ste kukumavka! Ja ću Dragišu čvrknuti kao što sam čvrknuo Čvrkića, ja imam carte blanche od Kneza."⁷³

V Beogradu je bilo tačas politično zatišje, tudi tuji diplomati so ocenjevali, da so se razmere umirile. Pričakovali so rutinsko konstituiranje nove skupščine in senata.⁷⁴ Oba domova parlamenta sta bila sklicana za 16. januar in presečenj res ni bilo. Za novega predsednika senata je bil izvoljen Anton Korošec. Čuječi in pozorni Stoimirović je opazil, da se je Korošču dalj časa ploskalo kot predsedniku vlade, a morda le zato, ker je obotavljajoče in počasi vstajal. Govor, ki ga je pripravil, je bil zadosti slavnosten, a obenem zelo jasen in sporočilen. Dejal je, da naj bo parlament barometer politike:

⁷¹ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 25. 2. 1939.

⁷² V spominih sicer piše, da je bil vsak dan v stiku z Beogradom, da so mu vodje oddelkov pošiljali poročila in sporočala, da je vse v redu, a to so seveda bili rutinski operativni stiki z visokim uradničtvom, ki ne odsevajo politične temperature (Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, str. 513).

⁷³ Milan Jovanović Stoimirović, *Dnevnik 1936–1941* (Novi Sad: Matica Srpska, 2000) (dalje: Stoimirović, *Dnevnik*), str. 220, 227–228: "To so bedarije in neumnosti, zakaj govorite neumnosti? Vi ste kukavica! Dragišo bom očvrkal, kot sem očvrkal Čvrkića, imam *carte blanche* od Kneza".

⁷⁴ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 19. 1. 1939.

Mi vsi vemo, gg. senatorji, da ima parlamentarni sistem mnogo neprijateljev, in sicer tam, kjer je parlamentarni sistem s svojim delom ali nedelom izgubil v javnosti svoje simpatije. Zato so bomo trudili, da bomo pri svojem delu ohranili predvsem dostojanstvo in pravice tega doma, da bo ta dom še nadalje, kakor jo bil do sedaj, vedno točen in zvest barometer parlamentarnega in političnega življenja. (Navdušeno odobravanje in ploskanje.)⁷⁵

V splošnem so tistega dne skoraj vsi pokopali "intrige", da naj bi Korošec kot vladni nasprotnik pripravljaj zasedo. Je pa Stoimirović tistega dne v dnevnik le zapisal, da "*u dnu duše smatramo da je on l'homme dangereux i da kao matori mačor može da drema satima i danima, dok ne izabere trenutak da skoči na očupanu čurku*".⁷⁶

Korošec je torej na videz zlahka in le za košaro obljub zapustil enega najpomembnejših ministrskih položajev. Znašel se je na politični čistini, kar mu sicer ni bilo tuje, toda gotovo je vedel, da so z njegovim odhodom stranka, njen monopol v Dravski banovini, njen položaj v Beogradu in ne nazadnje njegova politična usoda izpostavljeni novemu tveganju. Časi pa so bili napeti, vsevrstne notranje in zunanje politične kalkulacije so mešale še tako bistre politične glave.

Padec Stojadinovića

V naslednjih dveh tednih se ni zgodilo "absolutno nič", je zapisal Stojadinovič.⁷⁷ Za naivnega politika ga nikakor ne bi mogli razglasiti; nasprotno, politični položaj je zares zgledal kratkoročno predvidljivo. In prav zato je bilo dogajanje v petek, 3. februarja 1939, za predsednika vlade, opazovalce in javnost toliko bolj presenetljivo, neverjetno in šokantno. Celo češkoslovaški poslanik je diplomatsko poročilo začel v dramatičnem slogu: "Ko je bila v petek, 3. februarja t. l. sklicana seja verifikacijskega odbora, si nihče ni mislil, da bo njen konec tudi konec življenja vlade dosedanjega ministrskega predsednika in zunanjega ministra dr. Milana Stojadinovića."⁷⁸

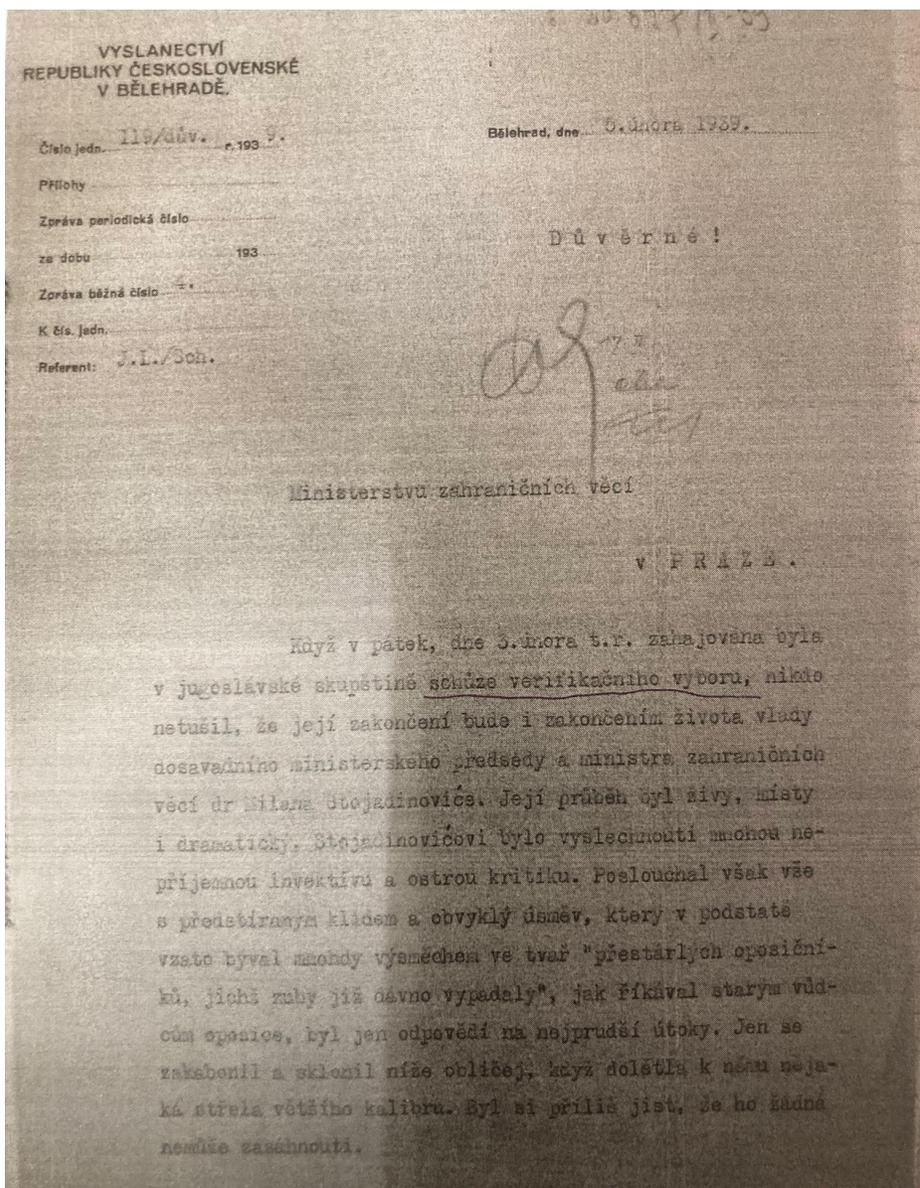
Redna verifikacijska seja skupščine, kjer so preverjali polnomočja izvoljenih poslancev, je bila tisti petek nenavadno živahna. Predsednik vlade je bil tarča ostrih kritik, a mu niso segle pod debelo kožo. Poslušal je mirno, s samozavestnim nasmehom na obrazu, ki je deloval kot posmeh "staričkavi opoziciji z že

⁷⁵ "Nagovor novega predsednika", *Slovenec*, 17. 1. 1939, št. 13, str. 2.

⁷⁶ Stoimirović, *Dnevnik*, str. 230: "Na dnu naše duše mislimo, da je *l'homme dangereux* in da lahko kot star mačkon drema ure in dneve, dokler se ne odloči za trenutek, da skoči na oskubljenega purana."

⁷⁷ Stojadinovič, *Ni rat ni pakt*, str. 523.

⁷⁸ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 5. 2. 1939.

Poročilo českoslovaškega poslanika v Beogradu praškemu zunanjemu ministrstvu o padcu Stojadinovičeve vlade (AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 5. 2. 1939)

zdvaj izpadlimi zobmi". Videti je bil prepričano in prepričljivo.⁷⁹ Po zaključku debate je sledila prisega poslancev, nato je bila seja prekinjena. Ura je bila že osem in petnajst minut zvečer.⁸⁰ Naslednji dan naj bi volili novo parlamentarno vodstvo, zato se je vodstvo JRZ – Stojadinović, Korošec in Spaho še isti večer sestalo v prostorih predsednika vlade v skupščini in prediskutiralo predlog za novega predsednika. Korektno in v "prijateljskem duhu" so se naposled strinjali s Stevanom Čiričem. Ob devetih so se razšli, Stojadinović se je odpravil v svojo vilo in se s tajnico lotil vladnega dela. Utujen je diktiral dopise šefom oddelkov. Dan je šel h koncu ... ko se je naenkrat okrog polnoči oglasil zvonec na vratih. Žandar v službi ministra Kreka je prinesel zaprto kuverto "*bitne prirode*". Premier je le utrujeno zavzdihnil in rekel tajnici: "*Opet nešto pop ocenjuje!*" Odložil jo je, mirno končal delo in šele nato odprl. Podpisanih je bilo pet ministrov – Mehmed Spaho, Miha Krek, Đafer Kulenović, Franc Snaj in Dragiša Cvetković, sporočali pa so mu, da odstopajo s položajev.

"*Sve sam mogao te večeri očekivati samo ne ostavku ministra i to na jednom pitanju, koje u Vladi uopšte nije tretirano,*" je resignirano priznal v spominih.⁸¹

Peterica ministrov je v krajšem dopisu namreč ugotavljala, da je debata v parlamentu pokazala, da so znotraj vlade različna stališča glede sporazuma s Hrvati. Sami so bili mnenja, da je iz več razlogov, tudi "*krupnih državnih razloga*", nujno pristopiti k reševanju tega problema in ker vlada v aktualni sestavi predstavlja "prepreko" na tej poti, niso videli druge rešitve kot demisijo. Razlog, četudi v bistvu in globini močan, se je tisti trenutek zdel banalen in prozoren. V kuverti bi lahko pisalo karkoli, ključno je bilo, da je naglo odšlo kar pet ministrov. Naslednji dan po deseti je bil Stojadinović že v avdienci pri knezu Pavlu, ki je skorajda brez besed sprejel odstop celotnega kabineta.⁸²

Zdelo se je skoraj neverjetno, mnogi so bili osupli. Štirideset dni po odhodu Korošca iz vlade in "razčiščenju odnosov" je naglo odpadel dovčerajšnji "vodja". Mandat za sestavo nov vlade je brez običajnih konzultacij dobil eden od "zarotniških ministrov" – Dragiša Cvetković. "*Noge mi se odsekoše,*" je v svoj dnevnik zapisal Stoimirović.⁸³ "*Ko ovom ciganinu dade mandat?!*" naj bi vzkliknil Vojin Đuričić, bančnik in kasnejši finančni minister.⁸⁴ Začudeno so pogledovali tudi v Rimu in Berlinu.⁸⁵

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ *Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije*, II. Prethodni sastanak, 3. 2. 1939; dosegljivo na: www.sistory.si/cdn/publikacije/3001-4000/3773/5%20III%20PRETHODNI%20SASTANAK%20-%203%20FEBRUARA%201939%20GODNE.pdf, pridobljeno: 1. 6. 2021.

⁸¹ Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, str. 521–522: "Tisti večer sem lahko pričakova kar koli, samo ne odstopa ministrov, in to na nekem vprašanju, ki ga Vlada sploh ni obravnavala."

⁸² Prav tam, str. 522: "velikih državnih razlogov".

⁸³ Stoimirović, *Dnevnik*, str. 237.

⁸⁴ Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, str. 524: "Noge so mi bile odrezane. Kdo je temu ciganu dal mandat?"

⁸⁵ *Akten zur deutschen auswärtigen Politik : 1918–1945*; aus dem Archiv des Auswärtigen Amtes; D,5; dosegljivo na: digi20.digitale-sammlungen.de, pridobljeno: 1. 6. 2021.

Presenečenje je bilo popolno in skorajda se je zdelo, da je bilo dogajanje spontano, čeprav je vsem opazovalcem političnega življenja bilo bržkone jasno, da je bil padec vlade kakor vselej dotlej v jugoslovanski kraljevini pripravljen vnaprej. Nekdo ga je moral zrežirati, poiskati akterje in ne nazadnje naslednike. V časih krize so cvetele teorije zarote,⁸⁶ ki se jih bomo izognili (čeprav mnoge vztrajajo do današnjih dni) in pozornost posvetili Antonu Korošču.

Zapisi bolje poučenih akterjev tedanjega časa so enotno uprli prst v nekdanjega notranjega ministra in ga razglasili za povzročitelja Stojadinovićevega padca. "*Stojadinovića je Korošec oborio, i to definitivno, i to na pleća,*" je bil jasen Stoimirović.⁸⁷ "Nobenega dvoma ni, za padcem Stojadinovićeve vlade stoji Anton Korošec," je pribil referent češkoslovaškega poslaništva v Beogradu.⁸⁸ Ko je kasneje postal ravno Korošec ključni človek nove vlade (govorili so o Cvetković-Koroščevi ali samo o Koroščevi vladi),⁸⁹ je bila mnogim to še zadnja in glavna potrditev njegovega zarotništva. Če je največ pridobil s Stojadinovićevega padcem, je logično bil on tisti, ki ga je strmoglavil in zatorej pripravljaj dalj časa nastajajočo zaroto.

Tudi Krošelj pravi, da je knez namestnik svojo zaskrbljenost zaradi neprimerne Stojadinovićeve politike "razodel" dr. Korošču. Vse od te avdiience dalje naj bi Korošec "mirno čakal na primeren trenutek, ki naj bi namestništvu dal priložnost za preučitev političnega položaja in za spremembo vladne garniture."⁹⁰

Kaj še vemo in kaj lahko sklepamo?

Po padcu Stojadinovićeve vlade se je po Ljubljani šušljalo, da je Korošec "rešitelj demokracije", popularnost mu je zrasla in vsak spreten politik bi ravnal kot on. V naslednjih dneh so iz njegovih krogov lansirali razlago, da je 22. decembra zapustil vladu zato, da bi "imel proste roke" in pripravil akcijo strmoglavljenja. "V državi, kjer je pomembno poznavanje domiselne politične igre, je dr. Korošec le pridobil in je danes /.../ politična osebnost, v čigar rokah se nahaja velik del notranjepolitičnega dogajanja." Češkoslovaški poslanik je celo pisal, da naj bi 3. februarja skušal Stojadinovića odvrniti od njegovih "totalitarističnih načrtov", a je bilo zaman.⁹¹ Sledila je nujna akcija...

⁸⁶ Sarasin, "Was ist falsch an #Verschwörungstheorien?".

⁸⁷ Stoimirović, *Dnevnik*, str. 237: "Stojadinovića je zrušil Korošec, in to definitivno, in to na pleća."

⁸⁸ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 25. 2. 1939.

⁸⁹ Stoimirović, *Dnevnik*, str. 242, 245.

⁹⁰ Krošelj, "Dr. Korošec in Hrvati", str. 99.

⁹¹ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 25. 2. 1939.

Ključna dejanje se je zgodilo 3. februarja 1939 med deveto zvečer in polnočjo, ko so v skupščini ugasnile luči. Stojadinović je doma diktiral tajnici, Korošec se je odpravil v teater ogledat *Carmen*, kjer je v vlogi Micaele nastopala njemu ljuba šestindvajsetletna slovenska sopranistka Anita Meze. Še pred koncem predstave, med drugim dejanjem, je zapustil temno ložo in odbrzel v svoje beograjsko stanovanje na ulici kralja Milutina 51, kjer ga je že čakala četverica ministrov; Krek, Spaho, Kulenović in Cvetković. Stojadinović piše, da je celotno akcijo naglo sprožil knez Pavle in da je bilo med prisotnimi precej negotovosti in nerveze. Zaskrbljeni Krek naj bi pred podpisom oklevajoče spraševal, kaj bo, če bo Stojadinović sprejel ostavke, jih nato preprosto aretiral in knezu nesel listo novih imen. Korošec naj bi mu jezno zabrusil, da podpiše, kar bo, pa bo.⁹² Češkoslovaško poslaništvo je poročalo, da je Korošec ministrsko četverico celo zaklenil v svoje domovanje in jih izpustil šele naslednji dan, ko se je prepričal, da se je Stojadinović odpravil v avdienco v Beli dvor.⁹³ Negotovost in strah sta hodila ramo ob rami z visokim tveganjem.

Vsa dejstva, zložena drugo ob drugo, napeljujejo k sklepu, da je bila celotna akcija nagla. Podrobnega načrta očitno ni bilo izdelanega. Povod za ravnanje ministrov, ki bi ga naj spisal Krek, ni bil posebej prepričljiv, manever z odstopom ministrov pa star in neizviren. Izbrana četverica (izvzemši Korošca, ki pa je tako bil na mestu šefa senata) je bila očitno zaskrbljena, knez Pavle v avdijenci naslednje jutro molčeč, Stojadinović pa o vsem neveden, ravno tako kot vsi opazovalci, diplomati in drugi akterji, katerih sledove lahko zasledujemo v virih.

V tej luči je še posebej nenavadna usoda Milana Ačimovića, ki je z mesta Upravnika grada Beograda, z vplivnega in strahospoštovanje zbudajočega mesta prvega policista v državi, odšel "kot nevesta" brezglavo za tri tedne v vlado na notranje ministrstvo.⁹⁴ Očitno tudi človek z vrha obveščevalne mreže ni vedel ničesar o zaroti proti premierju. A lahko torej upravičeno sklepamo, da se je dolgo pripravljala in vključevala vse tiste, ki so naposled v njej nastopali? Ali pa je celotno dogajanje usmerjal premislek kneza Pavla, vpet v kompleks zapletenih zunanje in notranjepolitičnih razmer, sama zarota pa je bila rezultat hitre improvizacije tistega februarskega večera?

Anton Korošec je v obeh možnih primerih kalkuliral, a njegov politični instinkt in izkušnje so ga utrjevali v prepričanju, da ni nič gotovo. Vedel je, da politika ni šah. Ko potegneš potezo in čakaš, ni nujno, da jo bo potegnil tudi politični nasprotnik. Figure se ravno tako ne gibljejo po vnaprej predvidljivih poljih. Prav mogoče je bilo, da bi na mestu predsednika senata ostal dlje časa in prav mogoče je, da si je prav zato zagotovil zase to mesto. Navkljub prepričanju,

⁹² Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, str. 526, 541.

⁹³ AMZV, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělěhrad, 5. 2. 1939.

⁹⁴ Stoimirović, *Dnevnik*, str. 237.

da je mesto sinekura, penzija, to ni povsem držalo. Predsednik senata je bil formalni svetovalec kneza, imel je imuniteto, več kot spodobno plačo... ob svojih ljudeh v vladi in na položajih doma se zanj reči niso bistveno spremenile. Skrbel ga je lahko le omejen dostop do politično občutljivih informacij in zmanjšan vpliv, povezan z obvladovanjem notranjega ministrstva. Za časa ministროvanja so ga policijski in vojaški obveščevalci, bani in sreski načelniki redno oskrbovali z zaupnimi poročili o stanju na terenu, v zakulisjih... on pa je njim posredoval usmeritve. A najbrž lahko domnevamo, da še zmerom drugi človek JRZ, ki je bil tri leta notranji minister, ni ostal brez njemu ljubega obveščevalnega čtiva in povsem brez vpliva.

Po drugi strani pa je odhod v senat res lahko bil del vnaprej pripravljene-ga načrta, ki bi uspal nasprotnika in pomiril strasti. Ne nazadnje je Korošec že ob volitvah iskal stik z opozicijo, vrnil se je zmagoslavno kot veliki politik, vmes se je v Grčiji sestajal s kraljevo družino... mnogi so sklepali, da je le čakal na pravi trenutek. A slednje so le domneve. Ko je odhajal iz vlade, je morda (tega z gotovostjo ne vemo) imel neka zagotovila kneza Pavla, kaj več pa ne. V daljšem pogovoru s Stoimirovičem konec maja 1939 je dejal, da se mu je ob odhodu iz vlade dvignil sladkor. "Mnogo me je jeo moj pad," je potožil in dodal, da redno prejema insulin.⁹⁵ Na tej podlagi lahko kvečjemu sklepamo, da je z njim manipuliral knez Pavle; strinjal se je z njegovo odstavitvijo in si tako zagotovil podporo ob napadu na Stojadinovića.

Teza o zarotniškem delovanju Antona Korošca, ki bi se naj začelo že decembra 1938 (ali prej), ne vzdrži. Zdi se, da je Korošec odšel na varno in zanesljivo mesto v senat, kjer je čakal na nadaljnje zaplete. V rokah je imel solidne karte, možnosti je bilo več; lahko bi nekako nadaljeval s Stojadinovičem (še zmerom je bil del JRZ, kratkoročno se to sicer zdi neverjetno, a že leto kasneje bi bilo veliko bolj mogoče), lahko bi v dogovoru s knezom Pavlom sodeloval v novi kombinaciji, lahko bi čakal na drug nepredvidljiv zaplet.

Motivi, ki so vodili Korošca, ravno tako niso bili istovetni z knezovimi. Med vsemi tezami o vzrokih Stojadinovičevega padca ni najti takih, ki bi posebej skrbeli vrh SLS. Gotovo lahko najprej izločimo strah pred Stojadinovičevim führerjevstvom. Korošec se je še kako zavedal, da ga srbski politik v Dravski banovini nikakor ne more ogroziti. Po njegovem v Jugoslaviji ni bilo "elementov za fašizem", ker preprosto ni bilo mogoče najti enega "vodje", ki bi "konveniral" Srbom, Hrvatom, Slovencem in Muslimanom.⁹⁶ Če ga je kaj skrbelo, je bila to prevelika moč predsednika vlade pri kroni oz. namestništvu (ali celo brez nje!); moč, ki bi ošibila njegov položaj. Skrb za hitro rešitev hrvaškega vprašanja

⁹⁵ Stoimirovič, *Dnevnik*, str. 283: "Moj padec me je zelo žrl."

⁹⁶ Stoimirovič, *Dnevnik*, str. 206.

Knez Pavle pri Adolfu Hitlerju (www.27mart.com)

se po drugi strani zdi verjetnejši motiv, saj se je "oče Jugoslavije" nadvse zavedal potrebe po notranjepolitični stabilnosti države. Toda kot je prepričljivo dokazal Andrej Rahten, je Korošca pri projektih ustavne in upravne reorganizacije države poleg utrjevanja Jugoslavije vodila predvsem želja zagotoviti ustrezen

položaj za Slovence.⁹⁷ Kako doseči slednjega, je sodilo v "umetnost možnega" vseh dvajset let prve jugoslovanske države, decembra 1938 ni mogel Korošec prejeti nikakršnih jamstev, da bo ob rešitvi hrvaškega vprašanja rešeno tudi vprašanje slovenske avtonomije.

Zunanjepolitični vidiki, ki bi morebiti vodili Korošca, tudi niso očitni. Ves čas se je zavzemal za stabilno zunanjepolitično okolje, tik pred odhodom iz vlade je jasno rekel, da je naša politika "koketiranje s celim svetom".⁹⁸ Vedel je, da je treba graditi odnose z Nemčijo. Kasneje, do svoje smrti decembra 1940, je ne nazadnje sam vodil izrazito proosno politiko; prepričan, da bo treba računati z dolgoročno prevlado Tretjega rajha in temu prilagoditi svoje ravnanje.⁹⁹

Politika kneza Pavla je bila drugačna.¹⁰⁰ Po zlomu kraljeve Jugoslavije je iz švicarskega Montreuxa kneginji Heleni v daljšem pismu v angleščini pojasnil vse okoliščine dogodkov iz zadnjih mesecev države. Med drugim je omenil, da si je med srečanjem s Hitlerjem malo pred okupacijo v pogovoru o pristopu k trojnemu paktu še naprej prizadeval za svojo politiko zbližanja Berlina in Londona: "*I don't believe that there is another possibility of having peace in Europe except through an anglo-german understanding.*" Hitler ga je nato v daljšem monologu zavrnil, medtem pa je v prostor vkorakal Ribbentrop in pripomnil: "*England must first be beaten, then perhaps kriegem Wir noch was der Prinz wünscht.*"¹⁰¹

Stojadinovića so Nemci imeli raje, veljal je za zaželenega partnerja. "*Die Abdankung Stojadinowitsch' habe im übrigen in Deutschland völlig überrascht,*" so pisali nemški diplomati.

*Jetzt versuche man, Stojadinowitsch in den Achsenländern schlecht zu machen und ihm allerhand Dinge nachzusagen, die wahrscheinlich nicht zutreffen. Er sei jedoch auf jeden Fall ein klarer Kopf gewesen, für Italien und Deutschland ein besserer Partner als sein jetziger, völlig unbedeutender Nachfolger.*¹⁰²

⁹⁷ Andrej Rahten, "Račun brez Korošca? Dileme očeta Jugoslavije ob ustanovitvi Banovine Hrvaške", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 3 (2018), str. 845–881, zlasti str. 859–865. O sporazumu in ozadjih prim. Dejan Đokić, *Evasive Compromise. A History of Interwar Yugoslavia* (Columbia University Press, 2007), 5. poglavje.

⁹⁸ Stoimirović, *Dnevnik*, str. 206.

⁹⁹ Bojan Godeša, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011).

¹⁰⁰ Več mdr. v Boban, *Maček i politika HSS*, str. 464–473.

¹⁰¹ AJ 797, Zbirka kneza Pavla, pismo kneginji Heleni (Jeleni): "Ne verjamem, da obstaja druga možnost za mir v Evropi, razen na podlagi angleško-nemškega dogovora."; "Anglijo je treba najprej premagati, potem mogoče dobimo še, kar si princ želi."

¹⁰² *Akten zur deutschen auswärtigen Politik : 1918–1945*; aus dem Archiv des Auswärtigen Amtes; D,5; dosegljivo na: digi20.digitale-sammlungen.de, pridobljeno: 1. 6. 2021: "Mimogrede, Stojadinovićeva abdikacija je bila v Nemčiji popolno presenečenje. Zdaj skušajo Stojadinovića očrniti v državah osi in mu očitati vse mogoče stvari, ki verjetno ne držijo. Vsekakor je bil bistre glave, boljši partner za Italijo in Nemčijo kot njegov sedanji, povsem nepomemben naslednik."

5./

MONTREUX-PALACE

TÉLÉGRAMMES
MONTREUPALACE
TÉL. 6 32 31

MONTREUX
SUISSE

to give them an answer to their request. I spent the whole remaining time trying to persuade both Maček & Kulovec to change their minds & the Prime Minister was on my side but all my efforts were in vain. I was therefore faced by the following problem: either to sign the pact, or to lose Croats & Slovenes whom I had reconciled, thus splitting the Country of which I was, so to speak, the Trustee for my King. To show you how difficult my personal position was I will relate an incident which happened

Pismo kneza Pavla kneginji Heleni o zadnjih mesecih pred okupacijo (AJ 797, Zbirka kneza Pavla)

O pomenu osebnih razlogov, maščevalnosti, ljubezenskih afer in finančnih špekulacij, ki bi vplivale na stališče Korošca in SLS, ni zaslediti kakšnih sledov v virih (za razliko od Stojadinovića, kjer najdemo omembe domnevne afere s kneginjo Olgo, ocene, da je bil "ženskar", kar naj bi npr. italijanska diplomacija spretno izkoriščala, pa številne korupcijske afere ipd.). V boju ključnih poli-

tičnih akterjev v državi, kneza Pavla in Milana Stojadinovića, se je torej Anton Korošec v pravem trenutku spretno prilagodil knezu in močnega predsednika vlade strmoglavil. Presodil je, da je pregovorno šibek in odtujen Pavle vendarle močnejši¹⁰³ in da ne nazadnje nadomešča krono, ki ji je zvesta vojska.

Zaključek

Zavesa zarotništva, kompleksnosti in vseh mogočih teorij, ki so prevevale Stojadinovićeve padec, še danes zagrinja dogajanje, padli kontroverzni premier pa vznemirja politični prostor. Še vedno (ali znova) je prisoten politični akter v Srbiji; aktualna predsednica vlade Ana Brnabić je v okviru uradnega obiska Argentine (sicer v prostem času) položila venec na njegov grob, predsednik Aleksandar Vučić je svetoval z gledovanje po Stojadinovićeve kampanji iz leta 1938. Skorajda v času pisanja te razprave se ga je spomnil hrvaški predsednik Zoran Milanović, saj je predsedniku hrvaške vlade Andreju Plenkoviću zabrusil, da je "vojvoda iz Čačka". Vse Stojadinovićeve omembe so izzvale ostre reakcije, v Srbiji celo revolt protifašističnih organizacij.¹⁰⁴ Stojadinovićeve lik še "živi", ravno tako špekulacije o njem, kar pritrjuje oceni o dolgoživosti zakulisnih teorij.

Anton Korošec je v Sloveniji v bistveno večji meri pozabljen. Po raziskavah Slovensko javno mnenje ga večina ljudi ne pozna, njegov spomenik in spominska soba sta le v njegovem rojstnem kraju Sv. Jurij ob Ščavnici v Slovenskih Goricah. Danes več ne razvema političnih duhov, pri tistih, ki ga poznajo, velja bodisi za branilca slovenskih interesov bodisi za brutalnega real-politika, ki se je na koncu povsem podredil nacistični politiki. Ob vsem tem pa v historiografiji prevladuje tudi ocena, da je bil Korošec sposoben, spreten in taktično podkovan politik; mojster političnega preživetja. Četudi je bil politično izrazito v ospredju, je obenem znal biti v ozadju, se umakniti in znova vrniti. Dogajanje ob padcu vlade februarja 1939 potrjuje prav to; pokaže Korošca kot visokega politika, blizu knezu Pavlu, ki čaka in deluje v ozadju.

Korošec je nedvomno odigral eno ključnih operativnih vlog pri strmoglavljenju vlade Milana Stojadinovića, vendar ni bil njen osrednji protagonist. V prepletu zunanjepolitičnih in notranjepolitičnih dejavnikov je bil eden od igralcev,

¹⁰³ O položaju kneza Pavla gl. izvrstno razpravo, ki analizira vse aspekte akta o njegovi rehabilitaciji iz leta 2011: Srđan Milošević, "Interpretacija istorije u Rešenju o rehabilitaciji kneza Pavla Karadordevića", *Zgodovinski časopis* 67, št. 3–4 (2013), str. 450–470.

¹⁰⁴ O analogiji Stojadinović – Vučić gl. ne najbolj prepričljivo razpravo: Dejan Djokić, "A very Yugoslav paradox? The strange afterlife of interwar democracy (and authoritarianism)", *Journal of Modern European History* 17, št. 1 (2019); dosegljivo na: journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1611894418820247, pridobljeno: 1. 6. 2021.

ki je znal ustrezno odigrati partijo na najvišji ravni. Skopa poročila o njegovi dejavnosti v tistem času lahko zgodovinarja hitro zavedejo k teleološkemu sklepanju in iskanju pretanjenih vzročno-posledičnih razmerij med dogodki od konca leta 1938 (ali še prej) do konca zime 1939. Kdor želi v njem najti načrtovalca taktično smelega načrta spremembe oblasti in političnega kurza ter daljnosežnega utiralca sporazuma s hrvaško opozicijo, to zlahka stori, četudi temu viri in njihova analiza ne pritrjujejo. Korošec se je kot pristni real-politik predvsem uspešno prilagajal politični stvarnosti in z opiranjem na sprotne podatke ter lasten instinkt dosegal to, kar je bilo v konkretnih okoliščinah mogoče in najbolje zanj in za stranko.

Jure Gašparič

ANTON KOROŠEC AND THE DOWNFALL OF THE MILAN STOJADINOVIĆ GOVERNMENT On Conspiracies and Conspirators

SUMMARY

The downfall of Milan Stojadinović and his government in February 1939 is one of the more exciting moments of the Kingdom of Yugoslavia. At that time, there was the fall from power of a controversial leader who, despite many internal political upheavals, had led one of the most stable and, above all, long-lasting governments (from 1935 to 1939). Therefore, the reasons that led to his downfall were already a subject of discussion in the time of his governance, and the interest has not waned since, both in political circles and historiography. The circumstances were undoubtedly complex, and there were many people and countries that could have played a part in his overthrow. In the end, the most sources and explanations point the finger at the duo: the governor prince Pavel Karadorđević and the former prime minister Anton Korošec. The former is seen as the agent of the events and the latter as the political mechanic who carried out "The Operation Stojadinović".

This text focuses on Anton Korošec, where the author attempts to show that historical events in all their complexity cannot be convincingly explained

by relying solely on a causal, consequential, and most explanatory factor, which is often based in (unintentional) teleology. The search for answers to the questions like who were the conspirators in the first place, what were the motives that led Korošec to do this, what were the guarantees he had, since when was he involved in the events, especially given that he had to leave the government a few weeks earlier, collide with the often-overlooked fact that in politics things happen when all the forces align. They do not necessarily have to be skillfully planned by anyone. "Many things that are later presented as a brilliant and well-thought-out strategy, or the actors too often proclaim them as such, in fact, owe a debt of gratitude to coincidence or even to luck, and less to the supposed genius of the actors." Historians often overlook purely human and personal factors. We look for analytically rational reasons, forgetting that sometimes people do something just because they want to satisfy an inner desire because they see a momentary benefit because they have been talked into something, because they are afraid and insecure or because they harbor personal resentments.

The analysis of Korošec's role shows that he undoubtedly played one of the critical operational roles in the overthrow of Milan Stojadinović, but he was not the main protagonist. In its final phase, he only took part in the conspiracy against the prime minister at the end. Before that, he had been in a state of uncertainty, and the fact that he abruptly left the government in December 1938 was surprising and painful for him. He may have counted on Stojadinović's end, but not by leaving the government a short time before. He could have continued to coexist with Stojadinović. He was accused of being a conjunctural Yugoslav, but in reality, he was a conjunctural coalition partner. He wanted to be a part of the government, and he wanted to control Slovenia, with or without Stojadinović. His role was not part of the great game but the result of skillful political improvisation.

In the interplay of foreign and domestic political factors, he was one of the players who knew how to play the highest level. The scant accounts of his activities at that time can quickly mislead a historian into drawing erroneous conclusions and finding subtle cause-and-effect relationships between the events of late 1938 (or even earlier) and the end of the winter of 1939. Anyone who wants to find in him the designer of a tactically bold plan to change the government and the political course, and the far-reaching designer of an agreement with the Croatian opposition, can easily do so, even if the sources and their analysis do not bear this out. Above all, Korošec, as the genuine realist politician, successfully adapted to political reality and, relying on current information and his instinct, achieved what was possible and the best for him and his party in the specific circumstances.

A detailed analysis of the motives that dictated Stojadinović's downfall, which historiography attributes to prince Pavel (fear of the führer, the Croatian

question per se, foreign policy reasons), is not identical with Korošec's possible motives. There is no trace in the sources of the importance of personal reasons, vindictiveness, love affairs and financial speculation that would influence the position of Korošec and Slovene People's Party (unlike Stojadinović, where we find references to an alleged affair with princess Olga, the prediction that he was a "womanizer", which, for example, was skillfully exploited by Italian diplomacy, several corruption affairs, etc.).

VIRI IN LITERATURA

AJ 37 – Arhiv Jugoslavije, Zbirka Milana Stojadinovića.

AJ 797 – Arhiv Jugoslavije, Zbirka kneza Pavla.

AMZV – Archiv Ministerstva zahraničnych věcí, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad.

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv, Neues Politisches Archiv 1918–1938.

Akten zur deutschen auswärtigen Politik : 1918–1945; aus dem Archiv des Auswärtigen Amtes; D,5; dosegljivo na: digi20.digitale-sammlungen.de, pridobljeno: 1. 6. 2021.

IFZ – Institut für Zeitgeschichte München, Archiv, ZS 1064, Viktor von Heeren; dosegljivo na: www.ifz-muenchen.de/archiv/zs/zs-1064.pdf, pridobljeno: 1. 6. 2021.

HC Hansard. The official report of all Parliamentary debates, Haus of Commons; dosegljivo na: hansard.parliament.uk/, pridobljeno: 1. 6. 2021.

Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije, II. Prethodni sastanak, 3. 2. 1939; dosegljivo na: www.sistory.si/cdn/publikacije/3001-4000/3773/5%20III%20PRETHODNI%20SASTANAK%20-%203%20FEBRUARA%201939%20GODNE.pdf, pridobljeno: 1. 6. 2021.

27. *mart*; dosegljivo na: www.27mart.com/images/File/Novo%20-%20UDBA%20o%20Milanu%20Stojadinovicu%20-%20II%20deo_lat.pdf in www.27mart.com/images/File/Novo%20-%20UDBA%20o%20Milanu%20Stojadinovicu%20-%20lat.pdf, pridobljeno: 1. 6. 2021.

Božović, Ivana, "V tujini: Pisma dr. Mihe Kreka knezu Pavlu Karađorđeviću, 1946–1952", *Prispevki za novejšo zgodovino* 54, št. 1 (2014), str. 303–323.

Cvetković, Dragiša in Časlav Nikitović, *Dokumenti o Jugoslaviji. Sovjeti, Britanija i Jugoslavija 1940–1941*, 10. zvezek (Paris, 1958).

Slovenec – Ljubljana, letniki 1935–1939.

Zajednica – Beograd, letnik 1937.

.....

Biber, Dušan, "O padu Stojadinovićeve vlade", v: *Istorija XX. Veka. Zbornik radova VIII* (Beograd, 1966), str. 5–71.

Biber, Dušan, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji: 1933–1941* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966).

- Boban, Ljubo**, *Maček i politika HSS 1928–1941. Iz povijesti brvatskog pitanja* (Zagreb: Liber, 1974).
- Deák, Ladislav**, *Viedenská arbitráž – "Mníchov pre Slovensko"* (Bratislava: Nadácia Korene, 1998).
- Djokić, Dejan**, "A very Yugoslav paradox? The strange afterlife of interwar democracy (and authoritarianism)", *Journal of Modern European History* 17, št. 1 (2019); dosegljivo na: journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1611894418820247, pridobljeno: 1. 6. 2021.
- Dokić, Dejan**, *Elusive Compromise. A History of Interwar Yugoslavia* (Columbia University Press, 2007).
- Fischer, Joschka**, *Rdeče-zelena leta. Prelomni dogodki od vojne na Kosovu do 11. septembra* (Radovljica: Didakta, 2011).
- Gašparič, Jure**, *Izza parlamenta. Zakulisje jugoslovanske skupščine* (Ljubljana: Modrijan, 2015).
- Godeša, Bojan**, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011).
- Hitler, Adolf**, *Mein Kampf. Eine kritische Edition*, herausgegeben von Christian Hartmann, Thomas Vordermayer, Othmar Plöckinger, Roman Töppel, unter Mitarbeit von Pascal Trees, Angelika Reizle, Martina Seewald-Mooser (München–Berlin: Institut für Zeitgeschichte, 2016).
- Hoptner, Jacob B.**, *Jugoslavija u krizi 1934–1941* (Rijeka: Otakar Keršovani, 1972).
- Jovanović Stoimirović, Milan**, *Dnevnik 1936–1941* (Novi Sad: Matica Srpska, 2000).
- Kaj je vlada dala delavstvu* (Ljubljana: Banovinsko tajništvo JRZ v Ljubljani, 1938).
- Kamberović, Husnija**, *Mehmed Spabo (1883–1939): Politička biografija* (Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2009).
- Krizman, Bogdan**, "Predgovor", v: Hoptner, Jacob B., *Jugoslavija u krizi 1934–1941* (Rijeka: Otakar Keršovani, 1972), str. 34.
- Krošel, Joško**, "Dr. Korošec in Hrvati", v: *Zbornik Koledar svobodne Slovenije 1961* (Buenos Aires, 1961), str. 87–103.
- Milošević, Srdan**, "Interpretacija istorije u Rešenju o rehabilitaciji kneza Pavla Karadordevića", *Zgodovinski časopis* 67, št. 3–4 (2013), str. 450–470.
- Mithans, Gašper**, *Jugoslovanski konkordat : pacem in discordia ali jugoslovanski "kulturkampf"* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017).
- Prooijen, Jan-Willem van in Karen M. Douglas**, "Conspiracy Theories as Part of History: The Role of Societal Crisis Situations", *Memory Studies* 10, št. 3 (July 2017), str. 323–33; dosegljivo na: doi.org/10.1177/1750698017701615, pridobljeno: 1. 6. 2021.
- Radojević, Mira**, *Udružena opozicija (1935–1939)* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1994).

-
- Rahten, Andrej**, "Račun brez Korošca? Dileme očeta Jugoslavije ob ustanovitvi Banovine Hrvatske", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 3 (2018), str. 845–881.
- Ribar, Ivan**, *Politički zapisi III* (Beograd: Prosveta, 1951).
- Sarasin, Philipp**, "Was ist falsch an #Verschwörungstheorien?" *Geschichte der Gegenwart*, 5. 3. 2017; dosegljivo na: geschichtedergegenwart.ch/was-ist-falsch-an-verschwoerungstheorien/, pridobljeno: 1. 6. 2021.
- Simić, Bojan**, "Poseta grofa Čana Jugoslaviji u januaru 1939. i pad Milana Stojadinovića", *Arhiv*, št. 1–2 (2018), str. 67–78.
- Stojadinović, Milan M.**, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata* (Rijeka: Otokar Keršovani, 1970).
- Stojkov, Todor**, *Vlada Milana Stojadinovića (1935–1937)* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1985).

Author: **GAŠPARIČ Jure**

Ph.D., Senior Research Associate
Institut for Contemporary History
Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **ANTON KOROŠEC AND THE DOWNFALL OF THE MILAN STOJADINVIČ GOVERNMENT**

Subtitle: **On Conspiracies and Conspirators**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 21 (2021), No. 2, pp. 363–398, 104 notes, 5 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Anton Korošec, Milan Stojadinovič, Kingdom of Yugoslavia, 1939, political conspiracy

Abstract: The author discusses the role of Anton Korošec in the downfall of the Milan Stojadinovič government in February 1939, one of the more exciting moments of the Kingdom of Yugoslavia. He confronts some theoretical issues when explaining the background of the political conspiracy, which he conceives as the contrast between public and politically legitimized action. First, the meaning of structure and event. Can the government's downfall be understood as an event that happened instantaneously and was not inevitable, or can it be seen as necessary, even long-planned? Furthermore, the author wonders whether it is possible to describe the events only utilizing rational analysis and causal sequence or something missing in the process. The discussion structure is based on a chronologically challenging concept: the definition is followed by a temporal, political, and spatial contextualization, then by a cause-and-effect analysis, and finally by a conclusion.